«دىۋان مەشھۇرى» توغرىسىدا

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ 18-ئەسىردە ئۆتكەن لىرىك شائىرى ئىبراھىم مەشھۇرىنىڭ غەزەلىيات دىۋانىنىڭ قول يازمىسى نۇرغۇن ئىزدىنىشلەردىن كېيىن 1983-يىلى 10-ئايدا ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ ئەڭ مۇقەددەم شەھەرلىرىدىن بىرى بولغان يەكەندىن تېپىلدى.

ئىبراھىم مەشھۇرىنىڭ بۇ غەزەلىيات دىۋانى ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىي مىراسلىرى ئىچىدىكى بىر ئېسىل گۆھەر بولۇپ، ئۇنىڭ ئۆزگىچە مۇھىم ئەھمىيىتى شۇ يەردىكى، ئەسەرنىڭ گەۋدىلىك قىسمى بولغان مۇھەببەت تېمىسى شۇ دەۋردىكى ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەر ئىچىگە قويۇلۇپ، خەلق ئاممىسىنىڭ فېئودالىزمغا، جەبرى-زۇلۇمغا، نادانلىق ۋە نادانلىقتا قالدۇرۇشقا قارشى دېموكراتىك تەلىپى چوڭقۇر گەۋدىلەندۇرۇپ بېرىلگەن.

شائىر ئۆز ئەسىرىدىكى ئاجايىپ ئېستېتىك تۇيغۇلار بىلەن تولغان لىرىك مىسرالار ئارقىلىق ھەقىقىي ئەركىن مۇھەببەتنى كۈيلەپ، ئۇنىڭغا ئېرىشىش يولىدىكى ئازۇ-ئىستەكلىرىنى ئىپادىلەيدۇ. ئەپسۇسكى، شائىرنىڭ ئەركىن مۇھەببەتكە مۇيەسسەر بولۇش تىلىكى "كاج پەلەك"نىڭ توسقۇنلۇقىغا ئۇچرايدۇ. شائىر بۇ خىل پۈتلىكاشاڭلارنى كۆرۈپ يېتىپ، ئەركىن مۇھەببەت ئازۇسىنىڭ ئەمەلگە ئاشمايۋاتقانلىقىنى

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

بىۋاستە ئەينى ۋاقىتتىكى ئىجتىمائىي تۈزۈم بىلەن باغلايدۇ. شۇڭلاشقىمۇ ئۇ ئەركىن مۇھەببەتنى نابۇت قىلغۇچى فېئوداللار، مۇتەئەسسىپ روھانىيلار ۋە سوپىلارنى قاتتىق سۆكىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ساپ مۇھەببەت تېمىسىنى تېخىمۇ چوڭقۇر ئىجتىمائىي ئەھمىيەتكە ئىگە قىلىدۇ، دېمەك، شائىر ئۆزىنىڭ ھەقىقىي ئەركىن مۇھەببەت ئارزۇسىنى ئۆز خەلقى بىلەن مەھكەم باغلايدۇ. بۇ يالغۇز شائىرنىڭ خەلقچىل روھىنىڭ روشەن بەلگىسى بولۇپلا قالماي، بەلكى كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ ئەركىن مۇھەببەت ئارزۇسىنىڭمۇ كۈچلۈك گەۋدىلىنىشىدۇر. دېۋاندا شائىرنىڭ بۇ خىل خەلقچىللىق روھى ئەسەرنىڭ ئىدىيىۋى مەزمۇنىنى تېخىمۇ يۇكسەكلىككە كۆتۈرگەن. ئىبراھىم مەشھۇرنىڭ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىنى چوڭقۇر تەتقىق قىلغانلىقى، ئۇنىڭ كامالەتكە يەتكەن لىرىك شائىر ئىكەنلىكى نامايان قىلىنغان، شۇنداقلا ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ تەبىئىي ئىقتىدارىنى ئابدۇراخمان جامى، ئەلىشىر نەۋائى، سەككاكى قاتارلىق سەنئەت ئۇستىلىرىدىن ئەستايىدىل ئۆگىنىش ئاساسىدا ۋايىغا يەتكۈزگەنلىكى يورۇتۇپ بېرىلگەن.

شائىر دېۋاندىكى ئەسەرلىرىدە ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدىكى تراگېدىيىلىك ئىپادىلەش ئۇسۇللىرىنى تولۇق جارى قىلدۇرغان ۋە ئۇنى تەرەققىي قىلدۇرغان ھەمدە كلاسسىك شائىرلاردىن ئۆگەنگەندە شېئىرىي پىكىرىدە ۋە ئىپادىلەش ئۇسۇللىرىدا ئۆزگىچە يېڭىلىق ياراتقان. يەنە بىر تەرەپتىن ئالغاندا، دېۋاندىكى شېئىرلارنىڭ مەزمۇنى مۇھەببەت لىرىكىسى بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭدا بەلگىلىك مەزمۇنلارنى مەنبە قىلغان شائىرانە ھېسسىيات

ھەر خىل ۋەزىندىكى شېئىرىي شەكىللەر ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن. بۇ، شائىرنىڭ ئىجادىيەتتە تەشكىل قىلغان ئۆزىگە خاس بىر ھالقىسىدۇر. ئەپسۇسكى، ئەسەرنىڭ قولىمىزغا كەلگەن نۇسخىسى تولۇق ئەمەس، 1-، 2-غەزەللەر يېزىلغان بەتلەر كەم، شۇڭا بۇ ھەقتىكى تەتقىقاتنى 3-غەزەلدىن باشلاشقا توغرا كەلدى، مۇئەللىپ توغرىسىدىكى ماتېرىياللار تېخى تولۇق تېپىلمىغان شارائىتتا باشلانغان بۇنداق تەتقىقات خىزمىتىنىڭ نۇقسانسىز بولماسلىقى تەبىئىي، بۇ خىل قىسمەن نۇقسانلارنىڭ مۇشۇ ئەسەرگە ئىشتىراك قىلىۋاتقان ۋە بۇ ھەقتە تەتقىقات ئېلىپ بېرىۋاتقان ئىلىم ئەھلىلىرى تەرىپىدىن تولۇقلىنىپ، بىر پۈتۈنلۈك ھاسىل قىلىشىدا شۇبھە يوق. چۈنكى، خامان دانلارنىڭ توپلىنىشىدىن، دېگىز قەتىرىلەرنىڭ يىغىندىسىدىن ھاسىل بولىدۇ ...

شائىرنىڭ نامى، يۇرتى، ھاياتى ۋە ياشىغان دەۋرى

بۇ بىر بەدىئىي سەنئەت گۈلزارىنى تاماشا قىلىش ئۈچۈن، بۇ كىتابنى — «دىۋان مەشھۇرى» نى قولغا ئالغان ھەرقانداق بىر كىشى پۈتكۈل ئەسەردىن ئالدىراپ شائىرنىڭ ئوچۇق-ئاشكارا نامى ھەقىقىدە دېرەك ئالالمايدۇ. پەقەت "مەشھۇرى" دېگەن بىر تەخەللۇسىنىلا ئۇچرىتىدۇ، خالاس. چۈنكى، شائىر ئىبراھىم مەشھۇرىدا ئەينى ۋاقىتتىكى مۇتلەق كۆپ سانلىق شائىرلار مودىغا ئايلاندۇرۇۋالغان ئۆز ئەسىرىنىڭ بېشىدىلا ئۆز ئىسىم شەرىپىنى

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

قەيسەت قىلىش ئادىتى يوق. ئۇ بىر پۈتۈن ئەسىرنى يېزىپ بولغاندىن كېيىن، ئەڭ ئاخىرىدا بەرگەن مۇناجاتىدا ئۆز ئىسمىنى ئاشكارىلاپ، سۆزىنى تامامىلىغان. بۇمۇ شائىرنىڭ ئالىيجاناب پەزىلەتلىرىنىڭ بىرى بولسا كېرەك. بۇ مۇناجاتنىڭ خاتىمىسى مۇنداق ئاخىرلاشقان:

تۇنۇ-كۈن بولدى مېنىڭ پىسىقى ئىشرەت گاھىم،
ھەر سىرى كويىدا ئىبلىس لەئىن[1] ھەمراھىم،
ئاقىۋەت تەۋبەگە تەۋپىق بېرىپ ئاللاھىم،
كەلدى دەرگاھىگە بۇ يۈزى قارا ئىبراھىم،
گۇناھ ئامۇرزەسەنو[2] غەرقىدىنى ئىسيانىدۇر مەن.

بۇ مىسالارلاردىن بىز شائىر نامىنىڭ ئىبراھىملىقى، مەشھۇرى ئۇنىڭ تەخەللۇسى ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالالايمىز.

شائىر ئۆز ئەسىرىنىڭ بىرقانچە يېرلىرىدە يەكەن ئۇستىدە توختالغان ھەمدە يەكەنگە يېڭى كەلگەن ھاكىمنى ۋە يەكەننى مەدھىيىلەپ غەزەل يازغان، ئۇ دىۋاننىڭ 30-غەزىلىدە مۇنداق دەيدۇ:

گۈلئۈزارى كەلدىكىم بولدى گۈلىستان يارىكەند،
نەۋ باھارى مەقدىمىدىن تازە بوستان يارىكەند.
لوتىف ئىلە كەلتۈردى مەقدەم[3] مەسھا[4] مەقدىمى،
تاپتى جىسمىم ناتاۋاندەك پەيزىدىن جان يارىكەند.

---

① ئىبلىس لەئىن-(پ) — لەنەت قىلىنغان شەيتان
② ئامۇرزەسەنو (پ) — كۆچۈرگۈچى.
③ مەقدەم (ئە)—قەدەم كەلتۈرۈش.
④ مەسھا (ئە) — ئەيسا پەيغەمبەر

كەلدىكىم قىش ئوتتۇرىسىدا بىر سىراپا نەۋباھار[1]
گۈل كەبى باشتىن ئاياغقا بولدى خەندان[2] يارىكەند.
كەلدىڭ ئانداغ شەۋكەتۇ شانۇ شەھى شاھى بىلەن،
كاشغەر ھەسرەتتە قالدى، بولدى ھەيران يارىكەند.
رەڭبەرەڭ ئەۋسا پەنى[3] قىلمىش بىيان يۈز تىل بىلەن،
خۇشناۋا مەشھۇرى بۇلبۇلدۇر گۈلىستان يارىكەند.

دېمەك، شائىر يۇقىرىقىدەك غەزەللىرى ئارقىلىق يەكەننى بىر گۈلىستانغا، ئۆزىنى بىر بۇلبۇلغا ئوخشاتقان.

شائىر ياشىغان دەۋر مۇھەممەت ئەزىز ھاكىم بەگ ھۆكۈم سۈرگەن مەزگىلگە توغرا كېلىدۇ.

روسىيىلىك ئا. م. موگنوف تۈزگەن «ئۇيغۇر قول يازمىلىرى يازۇسى» دېگەن كاتالوگدا تارىخىي رەشىدىنىڭ 4-روكنى توغرىسىدا سۆزلەپ كېلىپ: "بۇ كىتاب تارىخىي رەشىدىنىڭ 4-روكنى تۇرۇر، ھەزرىتى مۇھەممەت ئەزىز ھاكىم بەگنىڭ ھۆكۈمى ئالىيلىرى بىلەن مۇھەممەت نىياز ئاخۇن فارسنى تۈركىگە تەسنىف قىلغان" دەپ يازغان.

بۇ سۆزنىڭ ئايىغىغا "ئەزىز بەگ" دېگەن مۇھۇر بېسىلغان. مۇھۇرنىڭ ئۆزىدىكى يىل سانى تارىخىي 1247-ھىجرىدۇر. شائىر دىۋانىنىڭ ئاخىرىدا ئەزىز بەگنىڭ ۋاپاتىغا بېغىشلاپ تولىمۇ فاساھەتلىك بىر مەرسىيە يازغان. مۇشۇ دەللەرگە ئاساسلىنىپ،

---

① سىراپا نەۋباھار (پ)—باشتىن-ئاياغ يېڭى باھار
② خەندان (پ) — كۈلگۈچى
③ ئەۋسا پەنى (ئە) — سۈپەتلىرىنى

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

بىز شائىر ئىبراھىم مەشھۇرىنىڭ ھىجرىيە 1247-يىلىدا ھايات ئىكەنلىكىنى جەزمىلەشتۇرەلەيمىز.

ئەسەرنىڭ مەلۇماتىدىن قارىغاندا، شائىر سەرسانلىق-سەرگەردانلىق ۋە مۇھتاجلىق ئىچىدە ھايات كەچۈرگەن. ئۇ ئۆز ھاياتىدىن زارلىنىپ مۇنداق دەيدۇ:

دوستلار ئۆمۈر ئالىمىدە مەن باقايى[1] تاپمىدىم،
ھەر ئىگىۋ بىر ئۆتكۈچى ئاندىن ۋاپايى تاپمىدىم،
يۈزنى دەۋران ئۇرۇپتۇر ئۆرمىگىل ئۆزۈم كەبى،
بىرگىنە يەكرۇي[2] يەكدىل[3] ئاشنايى تاپمىدىم.
ئاسمان ئەكس توشىبان باغلىرى زەنكارلار،
ئاي-كۈن كۆزگۈلىرىدە[4] كىم ساپايى تاپمىدىم.
چەرخ ئۇچۇزى[5] ئىگىرىپتۇر كىم مەگەر ھەر تارىنى،
سازلەردە بىر سادايى دىلكۈشايى[6] تاپمىدىم.
سەرنەۋشتىم[7] ئەردى ئەشئارىم كەبى ئەۋارەلىق،
بار قەلەمرەۋنى كېزىپ تۇرماققا جايى تاپمىدىم.
بۇ چىمەننىڭ بۇلبۇلى بى خانىمانى[8] مەندۇرمەن،

---

① باقايى (ئە)—باغلىق
② يەكرۇي (پ)— بىر يۈزلۈك
③ يەكدىل (پ)—كۆڭلى بىر
④ كۆزگۈ (تۈركى)—ئەينەك.
⑤ چەرخ ئۇچۇزى (پ—ئە) قىبرى خوتۇن چەرخ، دۇنيادىن كىنايە.
⑥ دىلكۈشايى (پ—ئە) — كۆڭۈل ئاچقۇچى
⑦ سەرنەۋشت (پ-ئە) — تەقدىر
⑧ بى خانىمانى (پ)—ماكانسىز،

يۇز ناۋالەر بىرلە بەرگى ناۋايى تاپمىدىم.

* * *

غەم غۇبارى كۆلبىنى ئەھزانىم[1] ئىچرە بولدى كەم،
لوتىف رۇخسارى بىلەن بىر غەمگۇزارى تاپمىدىم.
كۈندۈزمنى كېچە قىلدى قارا بەختىم سايەسى،
ئاشنالەر يۇزلىرىدىن روشنايى[2] تاپمىدىم.
بۇ جاھاندا كەزمىشەم ھەر كۈن قىيامەت ۋادىسىن،
ۋادىسى مېھنەت غېمىدە ئىنتىھايى[3] تاپمىدىم.
ئەھلى ئالىم ئانچە قايغۇدا مىغەدۇر مۇپتىلا،
بىناۋا مەشھۇرى يەكدىلىخ بى ناۋايى تاپمىدىم

يۇقىرىقىلارغا ئوخشاش دەردلىك مىسرالار شائىرنىڭ دىۋانىدا كۆپلەپ ئۇچرايدۇ، شائىرنىڭ ئىجادىي ئالاھىدىلىكى ئۇنىڭ ئۆز زامانىسىنىڭ يېتىشكەن ئەدەبىي سۆز ئۇستىسى، بالاغەت ۋە پاساھەت ئىگىسى ئىكەنلىكىنىڭ دەلىلىدۇر. لېكىن، ئۇنىڭ شېئىرلىرى ئۆز زامانىسىدا قەدىر-قىممەتكە سازاۋەر بولالمىغان، ئۇنىڭ قەدىر-قىممىتىنى كۆرۈپ يېتىدىغانلارمۇ ھەم كەم بولغان. شائىر مۇشۇ نۇقتىدا مۇنداق زارلانغان:

كېتەرمەن بۇ جاھاندىن ئۇل جاھانغا بى زابان[4] گويا،

---

① كۆلبىنى ئەھزان (ئە) — قايغۇ ئۆيى
② روشنايى (پ)—يورۇقلۇق
③ ئىنتىھايى (ئە) — بىر تۈگۈنچە
④ بى زابان (پ)—تىلسىز

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

نەچە ئۆكتە سۈرەيكىم تاپمىدىم بىر نۆكتەدان[1] يارى.
ئەگەر قەدىر ئىستەر ئەرسەڭ بوربيا توقىغىن بۇ شەھەر ئىچرە،
ماتائى نەزمىگە بۇ مۇلىك ئىچرە يوق خېرىدارى.
راۋاج ئىستەر ئەڭ مەشھۇرى بەلىخ ئىلە بۇخارا بار،
موغۇلىستان، بۇ گۈلىستان قاچان سۆزگە تەلەپكارى.

دېمەك، شائىر مەشھۇرىنىڭ ھاياتى غازاڭ بولۇپ قۇرۇغان، ياپراقتەك سەرگەردانلىقىنىڭ بوران-شاماللىرى ئىچرە خانىۋەيرانلىقتا ئۆتكەن.

گەرچە شائىرنىڭ ئۆز ئەسىرىدىن ئۇنىڭ ياشىغان دەۋرىگە ئائىت قالدۇرۇلغان ئېنىقراق بىرەر يازما تەپسىلاتنى ئۇچرىتىش قىيىن بولسىمۇ، لېكىن ئۇ دىۋاننىڭ ئاخىرىدا مۇسەددەس شەكلىدە يېزىلغان بىر مەرسىيىسىنى بېرىپ، قىسمەن ماتېرىيال مەنبەسى بىلەن تەمىن ئېتىدۇ. بۇ مەرسىيە:

"گىرىبان پارە قىل ئى دوستلار كىم قەدىردان كەتتى" دېگەن مىسرالار بىلەن باشلىنىپ:

"ئەزىزى خاجا بەگبىد سەيد جالالودىن،

بىرىپ جان جەددى ئەئلاسى[2] قېشىغە چاۋدان كەتتى"

دېگەندەك مىسرالار بىلەن ئاخىرلاشتۇرۇلغان. يۇقىرىقىلاردىن باشقا يەنە "ئى ئەزىزايا! سۆزى شېرىن زابانىم قايدا سەن" مىسراسى بىلەن باشلانغان بىر مۇخەممەس مەرسىيىسىمۇ بار.

---

① نۆكتەدان (پ)—ئىنچىكە، نازۇك

② جەددى ئەئلاسى (ئە) — يۇقىرى بوۋىسى.

بۇ ئىككى مەرسىيىنىڭ ھەربىرىگە قارىغاندا، مەشھۇرى ئەزىز ئىسىملىك بىر كىشىنىڭ ۋاپاتىغا ئاتاپ مەرسىيە يازغان، "ئەزىز" ئىسىملىك بۇ كىشىنىڭ شۇ دەۋردە خوتەن، يەكەن تەۋەسىنىڭ ھاكىمى بولغانلىقى مەلۇم.

چۈنكى، مەن مەشھۇر دىۋانىنى تەتقىق قىلىش جەريانىدا بۇ كىتاب مۇئەللىپى ياشىغان دەۋرنى ئېنىقلاش مەقسىتىدە ماتېرىيال ئىزدەپ يۈرۈپ، «قەسەسۇلغارايىب» (ئاجايىپ قىسسەلەر) ناملىق بىر قول يازمىدىن كۆپەيتىلگەن بىرخىل نۇسخىنى ئۇچراتتىم، بۇ كىتابنى 1257-ھىجرىدە مۇھەممەت نىيازدىن ئابدۇغۇپۇر بەگ دېگەن كىشى خوتەن، يەكەن ھاكىمى مۇھەممەت ئەزىز بەگنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن يازغانلىقى مەلۇم. دېمەك، شائىر ئىبراھىم مەشھۇرى مەرسىيە يازغان "ئەزىز" ئىسىملىك كىشى مۇشۇ ئەزىز بەگ ھاكىم بولۇشى مۇمكىن.

شائىرنىڭ ئەدەبىيات-سەنئەتتىكى ماھارىتى ۋە لىرىكىسى

بىزنىڭ ئۇيغۇر شائىر ئىبراھىم مەشھۇرى ۋە ئۇنىڭ ئىجادىيىتىدىن نۇقتىلىق ئۆگىنىدىغانلىرىمىز ئۇنىڭ ئەدەبىيات-سەنئەت ئىجادىيىتىدىكى ماھارىتى ۋە لىرىك ھېسسىياتىدىن ئىبارەتتۇر. چۈنكى مەشھۇرى ئۆز مىسرالىرىنى شۇنداق بىر ئېستېتىك ئالاھىدىلىكلەر بىلەن تۇزگەنكى، ئۇ ھەربىر مىسرالىرىغا گۈزەل ئەدەبىي ئەسەرلەرنى ئىجاد قىلىشتا شەرت قىلىنىدىغان ئۇسۇل ۋە سەنئەت ئالاھىدىلىكىنى سىغدۇرغان، ئوقۇغۇچىلار ئۇنى ئوقۇشتىن بىر تۈرلۈك شېرىن روھىي ئۈزۈقلا ئىگە بولىدۇ...

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

شائىر ئۆز شېئىرىنى يالغۇز مەنىۋى بايلىق ۋە كۆركەملىككە ئىگە قىلىش بىلەنلا قالماي، بەلگىلىك گۇزەللىك بېغىشلاشقا تىرىشقان. شائىر ئۆز شېئىرىي ئەسىرىنىڭ مىسرالىرىغا چوڭقۇر لىرىكا، گۇزەل ئىبارىلەرنى بېرىشنى مەقسەت قىلغان. ئۇ شېئىردىكى مەنىلەرنى مەھبۇبقا، شۇ مەنىلەرنى ئىپادىلەيدىغان ئىبارىلەرنى مەھبۇبلار ئۇستىدىكى كىيىمگە ئوخشىتىدۇ، شائىر گۇزەل مەھبۇب ئۇستىدىكى نەپىس كىيىم ئۇنىڭ گۇزەللىكىنى قانداق ئاشۇرسا، چىرايلىق ئىبارىلەرمۇ مەنىگە شۇنچە يارىشىدۇ، دەپ قارايدۇ. ئۇ بۇ ھەقتە مۇنداق يازىدۇ:

زىۋرى مەئنى[1] ئىرۇر مەشھۇرى كىم ئەلپازى خوش،
ئۆتتىلەر زىننەت بېرىپ سۆزگە سۇخەن پەردازلەر.

ئۇ يەنە غەزەلدە:

شەھدۇ شەكەر بىلەن يۇغۇرۇپمەن سۆزۇمنى كىم،
شېرىن قىلۇر لېبىنى، ئوقۇپ تەلىخ كاملەر.
ھەممە ئالپازدۇر تازە ھەممە مەزمۇنلىرى رەڭگىن،
قاچان ئوخشايدۇ ئۆزگە شېئىرىگە مەشھۇرى ئەشئارىڭ.

دەپ يازسا، يەنە يەنە غەزىلىدە بۇ پىكرىنى مۇنداق ئالغا سۈرىدۇ:

نەدىن مەشھۇرى رەڭ ئامىزلىق[2] گوپتارىغا[3] قىلماس،

---

① زىۋرى مەئنى (ئە) — مەئنانىڭ زىننىتى.
② رەڭ ئامىز (پ)—رەڭ ئارىلاش رەڭدار
③ گوپتا—(پ) — سۆز

مائانى شاھىدى[1] زىننەت تاپار شەئىنى[2] ئىبارەتتىن.

ئۇ ئۆز شېئىرلىرىنى رەڭدار ئىبارىلەر بىلەن بېزىگەن ۋە ھەربىر جۈملىنى ئەدەبىي گۈزەللىكنى تۇغدۇرۇش ئامىللىرىدىن بولغان ئېستېتىك ۋاستىلەر ۋە ماجاز بىلەن ئارىلاش قوراشتۇرغان، ھەربىر سۈپەتلەنگۈچىگە ئونىڭ سۈپىتىنى يانداش قويغان. مەسىلەن: ئەشكە خۇنىن (قانلىق باش)، گۈلگۈن قابا (گۈلرەڭ تون كىيىم)، ئاھى ئاتىشىن (ئوتلۇق ئاھ)، سىپىھرى نىلگۇن (نىلرەڭ ئاسمان) ۋەھاكازالار. بىز ئۇنىڭ كىشى كۆڭلىنى سۆيۈندۈرىدىغان مۇنۇ مىسرالىرىغا قاراپ باقايلى:

سەمەندۇر[3] مۇرۇغىدۇرمەن[4] شاخى شۆئىلە ئاشيانەمدۇر.
گۈل ئولغان ھەم گۈل ئولغان ھەمدە گۈلخان گۈلىستانىمدۇر.

مەن لەبالەت خەندۇرمەن لەئىلى خەندانىڭ كۆرۈپ،
دەردىگە ئاشىقتىمەن زۇلفى پەرىشانىڭ كۆرۈپ.

جامالىڭ شەمئىگە كىم كۈنۈ-تۈن پەرۋا نەجانمدۇر،
كۆيۈپ كۈل بولمىغىم ئاشۇ نىشاتى جاۋىدانمدۇر.
مۇھەببەت ئالىمىنىڭ شاھىدۇرمەن غەم سىباھىمدۇر،

---

① مائانى شاھىدى (ئە) — مەسلەر مەبھۇبلىرى
② شەئىنى (ئە)—لايىق شەئىنگە ئىگە ئىبارىلەر
③ سەمەندۇر (ئە) — ئوت چاشقىنى
④ مۇرۇغ (پ) — قۇش

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

باشىم ئۆزرە قارا سۇڭلەر قارا مەخمەل كۆلاھمدۇر.
زىبەس سەرگەشتە دۇرمەن مەھۋەشمنىڭ[1] مېھىر كۆيىدا[2]
قۇياشى كۆزگۈسى روشەنگىرى بىر گىردى ئاھمدۇر.
بۇ دۇنيا شاھىدۇرمەن كۆز شۇكۇھۇ[3] دەستىگاھمنى[4]
كى يەر يۈزى بىساتىم ئاسمان ئۇ بارگاھمدۇر.

كىل ئى گۇلگۇن سۇۋار[5] ئۆتكىل نەزەردە جىلۋە كۆرگۈز،
پەلەك مەيدانىنىڭ گۇلگۇن شۇۋارى بەرقى[6] ئاھمدۇر.
مەن ئاندىغ زىنىد ئازادە ئالايىق نەقىشتىن[7] سادا،
تەركى دۇنيادىن بىر گوشەئى[8] تەركى كۆلاھمدۇر.
يۇرۇرمەن كۆيۈبان ئول ئاتشىن روئىشقىدە مەشھۇر
بالا بەرقىغە پەرۋانەمنىڭ بۇ پەررى گاھمدۇر.[9]

بۇ غەزەلنى شائىرنىڭ تەپەككۇرى بويىچە تەھلىل قىلغاندا، ئۇ مۇھەببەت ئالىمىنىڭ شاھى، غەم ئۇنىڭ لەشكىرى، بېشىدىكى قايغۇ گويا قارا مەخمەل كۆلاھى بولۇپ چىقىدۇ. بۇ بەيىتتە

---

① مەھۋەش (پ) — ئايغا ئوخشاش
② مېھىر كۆيى (پ) — قۇياش كۆيى
③ شۇكۇھ (پ) — مەينەت، داغدۇغا
④ دەستىگاھ (پ)—قولىدا بار نەرسىلەر
⑤ گۇلگۇن سۇۋار — (پ) گۇل رەڭلىككە مىنگۈچى
⑥ بەرق (ئە)—چېقىن
⑦ ئايىق نەقىش (ئە)—ئىلاقەللەر نەقىشلىرى.
⑧ گۇشەئى (پ) — بىر بۇلۇكى.
⑨ پەررى گاھ (پ)—سامانىنىڭ پارچىسى. بۇ جايدا تەندىن كىنايە.

مۇھەببەتنى ئالەم دەپ مۇبالىغىلەشتۇرۇپ، ئۆزىنى شاھ، غەمنى لەشكەر دەپ ماجازلاشتۇرۇپ، قايغۇنى قارا كۈلاھىگە ئوخشاتقان.

شائىر بۇ غەزىلنىڭ 2-بەيىتىدە، قۇياشنى ئەينەككە ئوخشىتىپ، قۇياش يۈزىنى ئاھىنىڭ توزانلىرى بىلەن كۆمۈپ تاشلاپ مۇبالىغە قىلغان بولسا، 3-بەيىتىدە كىنايە قىلىپ، يەر يۈزىنى بىساتىغا، ئاسماننى بارگاھىغا ئوخشىتىپ ئىپادىلىگەن ھەمدە ئۆزىنىڭ ئاھىنى پەلەك مەيدانىنىڭ كۈلرەڭ ئېتىغا مىنگەن چاقماقتا ئوخشاتقان. 4-بەيىتىدە بولسا، ئۆزىنى دىن ۋە دۇنيانى تاشلىغان ۋە ئۇنى دوپپىسىنىڭ بۇرجىكىگە ئالمايدىغان بىر ھېكمەتلىك كىشى قىلىپ مۇبالىغە قىلغان. ئاخىردا ئۆزىنى ئوت يۈزلۈك يارنىڭ ئىشقىدا كۆيگەن، بالانىڭ چاقماقلىرىدا سامانغا ئايلانغان پەرۋانىغا ئوخشىتىپ ۋە كىنايە قىلىپ، غەزىلنى تۈگەتكەن. دېمەك، ئۇيغۇر شائىرى ئىبراھىم مەشھۇرى شېئىرىيەت دۇنياسىدا زور تالانت، ئىجادىيەتتە بۈيۈك ماھارەت ئىگىسى بولۇشقا لايىق كىشى. شۇنىڭدەك ئۇ ئۆزىگە ئىشەنگەن، شۇڭا ئۇ شېئىرىيەتتە ئۆز ماھارىتىنى ئۆزى قەدىرلىگەن شائىردۇر. ئۇ نەۋائىنى ئالاھىدە ھۆرمەتلەپ تىلغا ئېلىش بىلەن بىللە، مېنىڭ شېئىرىمگىمۇ خېرىدار يوق ئەمەس، دەپ مۇنداق يازىدۇ:

نەۋائىدىن كېيىن مەشھۇرى شېئىرىنى ئوقۇماس كىم؟
بۇ بازار ئىچرە باردۇر ھەر ماتائىغە خېرىدارى.

بۇ جايدا نەۋائىدىن كېيىنلا ئۆز شېئىرىنىڭ تۇرىدىغانلىقىنى ئىزھار قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە، نەۋائىغا مۇشائىرە قىلىپ:

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

خارابات ئارا كىردىم ئاشۇپتە ھال،
مەي ئىستەرگە ئىلكىمدە سۇنغان ساپال.

دېگەن تەرجىئبەندكە:

ئەزەل ساقىسىدىن ئىچچىپ جام ھال،
نە باشتا خۇمارۇ نە قولدا ساپال.

دەپ تەرجىئبەند يازغان.

نەۋائى "قولۇمدا سۇنۇق ساپال، ھالىم پەرىشان، مەي ئىزدەپ مەيخانىغا كىردىم" دېسە، مەشھۇرى "ئەجەل ساقىسىدىن ھال جامىنى ئىچكەنمەن، مەي ئىزدەشكە قولۇمدا ساپالغا ھاجىتىم يوق. بېشىمدا مەي خۇمارى يوق" دەيدۇ، بۇ ئىككى تەرجىئبەندتە بىر-بىرىدىن كۆچلۈك ئۇستۇنلۈك تالىشىش مەۋجۇت.

يەنە ئۆز زامانىسىدىكى يەكەن خانلىقىنىڭ شاھى سۇلتان ئابدۇرەشىدخاننىڭ:

قايسى گۈلشەننىڭ سېنىڭدەك بىر گۈلى رەئناسى بار،
قايسى بىر گۈلنىڭ مېنىڭدەك بۇلبۇلى شەيداسى بار.

دېگەن غەزىلىگە مەشھۇرىنىڭ مۇنداق مۇشائىرەسىنى كۆرىمىز:

قايسى دەريانىڭ ساچىڭدەك ئەنبىرى سافراسى بار،
قايسى ئەنبەرنىڭ خەتىڭدەك بويى روھ ئەفراسى.
جەننەتۇل مەۋاپزاسىنى قاچان مەۋائېتەر بار،
ئاشىقى شۇرىدەنىڭ كويۇڭدا كىم مەئۋاسى بار.
مەن نۇچۇك بولماي بىھال چەكمەي ھەمىشە دودى ئاھ،
باشىم ئۆزرە ئەنبەر ئەفشان كاكۇلىڭ سەۋداسى بار.
نە ئۇچۇن ئولتۇرمىسۇن ئۇمەسنەدى ناز ئۇستىدە،
ھەر تەرەپتە مىڭ مېنىڭدەك ئاشىقى شەيداسى بار.

موئجزى ئۇششاقدۇر مەشھۇرى ئىشقىڭ پەيزىدىن،
قايسى ئاشقىنىڭ سېنىڭدەك دىلبىرى رەناسى بار.

دېمەك، شائىر مەشھۇرنىڭ مۇتلەق كۆپ ساندىكى مىراسلىرى بەدىئىي ئەدەبىياتنىڭ ھەقىقىي گۈزەل سەنئەت نەمۇنىلىرى بىلەن تولدۇرلۇپ تۇزۇلگەن لىرىكا خەزىنىسىنى تەشكىل قىلىدۇ.

مەشھۇرنىڭ بۇ غەزەللىرى لىرىك نۇقتىدا مەي مەھبۇب، ناز ئىستىغنا (ئۆزىنى باي كۆرسىتىش، ھاجەتسىز كۆرسىتىش)، قەددى مەۋزۇن (كېلىشكەن بوي)، ئەشكى گۈلگۈن (گۈلرەڭ ياش) سەۋرى خارامان (ماڭىدىغان سەۋرى بوي)، تىرى مژگان (كىرپىك ئوقلىرى) دېگەندەك ئىشقى مۇھەببەت تېرمىنلىرى ئاساسىغا قۇرۇلغان. بىز بۇ ئەسەرنى تەتقىق قىلغاندا قانداقتۇ ئۇنىڭدىكى بارلىق مەزمۇنلارنى قارا-قۇيۇق قوبۇل قىلماستىن، بەلكى شائىرنىڭ بەلگىلىك قىممەتكە ئىگە ماھارىتىنى، ئەدەبىيات-سەنئەتكە بەرگەن گۈزەل نەپىس زىننىتىنى، كىشىنى ئۆزىگە مەپتۇن قىلىدىغان چىرايلىق ئۇسلۇبىنى ئۆگىنىمىز. چۈنكى، شائىر ئۆزىنىڭ شېئىرلىرىدا نەۋائى، لۇتفى، جامى ۋە پەرىدۇن ئەتتارلاردىن ئۆگەنگەنلىكىنى زور پەخىرلىنىش بىلەن تىلغا ئالغان. شۇ ئۆگىنىش ئارقىسىدا ئىبراھىم مەشھۇرى يالغۇز شائىر بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئۆز دەۋرىنىڭ ئاتاقلىق ئالىمى بولغان.

ئۇ ئۆزىنىڭ بىر بېيىتىدە سۇراھۇللۇغەت، تەھزىپ، مۇراھ ۋە مىشكات ناملىق ئۆز زامانىسىدىكى چوڭ كىتابلاردىن سۆز ئاچىدۇ. بۇ بولسا شائىرنىڭ ھارماي-تالماي ئۆگىنىپ ئالىم

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

بولغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

بىز ئىبراھىم مەشھۇربىغا ئوخشاش ئۇيغۇر كلاسسىك شائىرلىرىنىڭ ئەدەبىي ئەسەرلىرىنى تەتقىق قىلغاندا، ئەلۋەتتە ئەدەبىيات-سەنئەتتە ئەنئەنىگە ۋارىسلىق قىلىش بىلەن بىرگىلىك يارىتىشىنىڭ مۇناسىۋىتىنى توغرا بىر تەرەپ قىلىشقا تىرىشىمىز، يەنى كونىدىن يېڭىنى يارىتىش، قەدىمكىنى بۇگۈن ئۇچۇن، چەت ئەللىكنى جۇڭگو ئۇچۇن خىزمەت قىلدۇرۇش دېگەن فاڭجېننى ئىزچىللاشتۇرۇش روھى بويىچە داۋاملىق تەتقىقات ئېلىپ بارىمىز.

«دىۋان مەشھۇرى» نىڭ تىلى گەرچە 14-ئەسىردىن 20-ئەسىرنىڭ باشلىرىغىچە ئىشلىتىلىپ كەلگەن چاغاتاي تىلىغا مەنسۇپ بولسىمۇ، لېكىن بىرمۇنچە بېيىتلار شۇ دەۋردىكى جانلىق ئۇيغۇر تىلىغا يېقىنلاشتۇرۇپ يېزىلغان. ھەتتا بىرمۇنچە بېيىتلار ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا دېگۈدەك يېزىلغان. شۇڭا بۇنىڭدىكى مەتلە ئىلىك، چوڭقۇر مەنىگە ئىگە بېيىتلارنى ئېنىق چۈشىنىپ ئالغىلى بولىدۇ.

مەن بۇ ئەسەرنى ئىشلەش ۋە تەتقىق قىلىش جەريانىدا، تەتقىق قىلغۇچىلارغا پايدىلىق بولسۇن ئۇچۇن، ئۇنىڭدىكى 1200 دىن ئارتۇق سۆزگە ئىزاھ بەردىم. ئەرەبچە سۆزلەرگە «ئە»، پارسچە سۆزلەرگە «پ» شەرتلىك بەلگىسىنى ئىشلەتتىم.

ئۇيغۇر خەلقى تارىختىن بۇيان مول ۋە شانلىق مەنىۋى بايلىقلارنى يارىتتى، شۇنىڭ ئۇچۇن ئۇلار ئەنە شۇ بايلىقلارنىڭ خوجايىنى، ئىبراھىم مەشھۇرىنىڭ دىۋانى بۇ خىل يالتىراق خەزىنىنىڭ بىر گۈزەللىكىدۇر. مەن تۆۋەندە بۇ ئەسەر ئىچىدىكى بىر قىسىم بېيىتلارنىڭ بەدىئىي ماھارەت جەھەتتىكى

ئالاھىدىلىكلىرى ۋە ئارتۇقچىلىقىغا قاراپ مەنسىي چوڭقۇر ۋە مەجازى ئۇقۇملارغا ئىگە بولغان ئايرىملىرى ئۇستىدە قىسقىچە مۇلاھىزە يۈرگۈزۈپ، يەشمە تەرجىمىسىنى بېرىپ ئۆتمەكچىمەن. باشتا ئېيتىپ ئۆتكىنىمىزدەك، بۇ ئەسەردىكى 1-، 2-غەزەللەر ھازىرغىچە تېپىلمىغاچقا، گەپنى يەنىلا 3-غەزەلدىن باشلايمىز.

3-غەزەل يەتتە بەيىت، 1-بەيىتتە شائىر گۈلنى ياردىن كىنايە قىلىپ، مىژگان يەنى كىرپىكنى ئوققا ئوخشىتىدۇ. يارنى كۆرەلمىگەنلىكىدىن گۈل ئوتخانا، غۇنچە ئوتلۇق باشاق بولدى، دەپ ئۆز مەقسىتىنى بەدئىي سەنئەت ماھارىتى تونىغا ئوراپ جەلۋىلەندۈرسە، 4-بەيىتتە تەتۈر چۆگىلىگۈچى كاج پەلەك ئاستىدا نادانلارنىڭ تۇشمۇتۇشتىن ماڭا تەنە قىلىۋاتقانلىقىغا قارىغاندا مەن دانا ئوخشايمەن دەپ يېزىپ، "دانانىڭ دۇشمىنى نادانلىق" دېگەن ھەقىقەتنى دەللىلەيدۇ؛ 5-بەيىتتە بولسا يار ئىشقىنى ئوتلۇق ئۆيگە، ئۆزىنى ئوت چاشقىنىغا ئوخشىتىپ، مەن شۇنداق بىر ئاشىقمەنكى، پەلەك ماڭا قانچىلىك ئوت چاچسىمۇ بىر تال تۈكۈم ئېگىلمەيدۇ، دەپ ئىشق مەيدانىدا ئۆزىگە مەغرۇرلۇق تۇسىنى بېرىدۇ؛ 4-غەزەل ئالتە بەيىتتىن تەركىب تاپقان، شائىر بۇ غەزىلىدىكى 1-، 2-، 3-، 4-، 5-بەيىتلىرىدە: مەن ئۆزۈمدە ئىشىقنىڭ مۆجىزىلىك نەپسى بولغانلىقتىن ئۆلمەيمەن، جانانغا يېتىش ئارزۇسى ماڭا مەڭگۈ جان، گۈل يۈزلۈك يارىم ماڭا ناز بىلەن كۈلگەنلىكتىن ياقام غۇنچىگە ئوخشاش پارە-پارەدۇر، شاھلار شاھلىق تەختىدە ئولتۇرۇۋەرسۇن، ئىشق كوچىسىدا گادايلىق ماڭا ئوخشاشلارغا شانۇشەۋكەت، دەپ مۇھەببەتنى ئۇستۇن پەللىگە چىقارغان بولسا، 6-بەيىتتە: مەي

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

بـۇ مەھغەل (مەجلىس)، ئىچىر مەشھۇرى ساقى ئىلىكىدىن، ئۆمۈرنى خۇش ئۆتكۈزەي بىر لەھزە مېھماندۇر ماڭا، دەپ يازىدۇ.

7-غەزەل سەككىز بەيىت بولۇپ، ئۇنىڭدىكى 5-بەيىتتا:

شاھى ئىشۋە بولمايىن ئىقلىم ھۆسىن[1] ئاباد ئەمەس،
تەن ساپاسىزدۇر ئەگەر تەن ئىچىدە جان بولمىسا.

ئىشۋەنىڭ شاھى بولمىسا، ھۆسىن مەملىكىتى ئاباد بولمايدۇ، ئىشۋەسى يوق ھۆسىن جانسىز تەندۇر، دېگەن بولسا، بۇ غەزەلنىڭ 6-، 7-، 8-بەيىتلىرىدە ئاددىي سۆزلەر بىلەن مەقسەتنى ئىپادىلەشتەك ماھارىتىنى كۆرسىتىپ: تاڭ ئېتىپ ئىللىق شامال ئۆتمىگۈنچە غۇنچە ئېچىلمىغاندەك، يار كۆلمىسە كۆڭلۈم كۆلمىگەندەك، كۆيگەن يۈرەك بولمىسا سۆزدە تەسىر بولمايدۇ؛ بىلبىل قويغىنكى، مەشھۇرىنى سۆيگۈ ۋادىلىرىغا كەلتۈرگەن نەرسە ئىشقدۇر؛ قارىمامسەن! سازەندە كۈيى كۈيلىمىسە سازدىن سادا چىقمايدۇ، مۇھەببەت سازەندىسىنىڭ ئېيتقان كۈيلىرى مېنى سۆزلەتمەكتە دەپ ئوتلۇق لىرىكىسىنى جاكارلايدۇ.

8-غەزەل توققۇز بەيىتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ماھارەت نۇقتىسىدىن ئۇنىڭدىكى بەيىتنى كۆرۈپ ئۆتسەكلا كۇپايە.

مەن نېچۈك گۈلبانگى ئىشقىڭ ئۇرمايىن مەستانەكىم،
رەز قىزى[2] گۈلگۇنە سۇرىتەر يۈزىگە گۈل جامىدا.

(مەن سېنىڭ ئىشقىڭدا قانداقمۇ مەستلەرچە پەرياد قىلمايى تۇرالايمەن، ئۇزۇم شارابى گۈل جامىدا يۈزىگە ئەڭلىك سۈرتكەن

---

① ئىقلىم ھۆسىن (ئە)—ھۆسىن مەملىكىتى
② رەز قىزى—تاڭ قىزى مەيدىن كىنايە.

تۇرسا.)

9-غەزەل سەككىز بەيىت بولۇپ، ئۇنىڭ 4-، 8-بەيىتلىرىدا مۇنداق دەيىلگەن:

ئاسمانىم ئاسمانى نىلگۇن بولسانە تاڭ،
مېھرى كويىدا ھىلال ئاساگادا بولدۇم ساڭا.

(مېنىڭ ئاسمىنىم نىلرەڭ ئاسمان بولۇپ كەتسە ئەجەپ ئەمەس، چۈنكى قۇياش (مەھبۇب) كويىدا يېڭى ئايدەك قەلەندەر بولدۇم). بۇ جايدا ئاينىڭ قۇياش چۆرىسىدە يۈرۈشنى قەلەندەرگە ئوخشىتىدۇ

تاپماغۇڭ مەشھۇرىكىم رەڭگى ئەسەر ھەڭگا مەكىم،
ئى قۇياش شەبنەم كەبى مەھۋى لىقا بولدۇم ساڭا.

(ئى مەشھۇرى ۋاقتى كەلگەندە رەڭدىن ئىز تاپالمايسەن، شەبنەم قۇياشقا مەھۋى لىقاسى بولۇپ، يوقلىپ كەتكىنىدەك يوقلىپ كېتىسەن).

شائىر يەنە بۇ غەزەلنىڭ 4-، 7-، 8-بەيىتلىرىدا ئۆز شېئىرىي ماھارىتىنى ئاستىرونومىيىگە ئاغدۇرۇپ، ئۆز ئىشقىنى يېڭى ئايغا، ئاشىقىنى كۈنگە ئوخشىتىپ، قانداقكى ھىلال ئاي-كۈننىڭ گادايى بولۇپ كۈنگە ئەگىشىپ تولۇن ئايغا ئايلانغىنىدەك، مەنمۇ سېنىڭ ئىشقىڭ بىلەن كامالەت تاپتىم، دەيدۇ.

شائىر مەشھۇرىنىڭ بىرەر تۇرلۇك بەدىئىي سەنئەت قاچىلانمىغان بىرەر غەزىلى يوق دېيىش يېتەرلىك. بۇ نۇقتا ئۇنىڭ شېئىرىيىتىدىكى بىر گۈزەللىك خۇسۇسىيىتىدۇر.

مەسىلەن: 10-غەزەلنىڭ 3-بەيىتىدە "غۇنچىدەك سىغماي

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

پەرەھگە كۆكۈلۈكىمدۇر چاك-چاك" دەپ كۆكۈلىنىڭ خۇشلۇقىنى ئىچىلغان غۇنچىنىڭ پارە-پارىلەنگەنلىكىگە ئوخشىتىپ، ئوقۇغۇچىلاردا بىر خىل نازۇك تۇيغۇ پەيدا قىلىدۇ: ئېچىلماستا غۇنچە پۈتۈن ئىدى، ئېچىلىشتىن خۇشلاندى ئېچىلدى، پارە-پارىلەندى. گۈل يۈزلۈك يارنىڭ لېۋى كۈلگەنلىكتىن كۆكۈلۈمۇ شۇنداق بولۇپ كەتتى، دەيدۇ.

11-غەزەل 10 بەيىتتىن تەركىب تاپقان، ئۇنىڭدا سۆز، تەپەككۇر ۋە ئەقىل ئۇستىدە شائىرانە پىكىر يۈرگۈزۈلگەن. 6-، 7-، 8-بەيىتلار مۇنداق قويۇلغان:

ۋەھكى شەيمى خانقاھ ۋەئىزىن ئىشتىكۇم كەلمە يۇر،
يوق تۇرۇر سۆزدە ئەسەر، ئۆزدە سۇرايەت[1] بولمىسا.
ئادەمى بىرلە نەدىن ئەمەس بەرابە تەيىر[2]
ئەقلىدىن گەر ئادەملەردە شەراپەت بولمىسا.
يۈرتىمىزدا كىم يېگى ئەلپاز بىلەن سۆزلەر ئىدى،
نۇسخەئى ناسىر ئىلى شاھ شەۋكەت بولمىسا.

شائىر بۇ غەزەللىرىدە سۆزنى پىكىر بىلەن قىل، ئويلىماي سۆزلىسەڭ خارلىنىسەن، سۆزدە ئىززەت بولمىسا، ئۆزىدە ئىززەت بولمايدۇ. خانىقا ۋائىزلىرىنىڭ (خانقادىكى سوپىلارنىڭ) سۆزلىرىنى ئاڭلىغۇم كەلمەيدۇ، چۈنكى ئۇلارنىڭ ئۆزىدە ئىشق تەسىرى بولمىغانلىقتىن سۆزىدىمۇ تەسىر يوق، جانۋارلارنىڭ ئادەم بىلەن تەڭ ئۇلۇغى بولماسلىقى ئەقىلدىندۇر، دېگەن پىكىرنى

---

① سۇرايەت (ئە)—تەسىر
② تەيىر (ئە) — قومۇش

ئوتتۇرىغا قويىدۇ. ئۇنىڭدىكى 1-بەيىتتىلا مۇناسىق لىرىك ھېسسىيات ئىزھارلانغان:

كۆرمىسەن گۈل چەھرىنى نەيلەي گۈلى گۈلزار ئارا،
گەر كېرەر ئەرسەم گۈلىستانغا يۈرەرمەن خارئارا.

(گۈل چىراي يارنى كۆرمىسەم گۈلىستاننى نېمە قىلىمەن، چۈنكى يارسىز گۈلزارغا كىرسەم تىكەن ئارىسىدا يۈرگەندەك بولىمەن.)

13-غەزەل يەتتە بەيىتتىن تۈزۈلگەن بولۇپ، ئۇنىڭ 3-بەيىتىدە:

نۇچۇك يەتكۈم دۇرۇر كىم ناز قەسرىدۇر بەلەند ئانداغ،
نەزارە قۇشلىرى پەرۋاز قىلسا، پەرسچار ئاندا.

يارنىڭ ناز قەسرىگە قانداق يېتىپ بارالايمەنكى، نەزەر قۇشلىرى ئۇچسا قاناتلىرى توزۇپ كېتىدىغان دەرىجىدە ئېگىز تۇرسا... دېگەن بولسا، قالغانلىرىدا نىلرەڭ ئاسمان ئۇ سەييارىلەر جىلۇگاھى، ئۇ ئالتۇن تۇگمىلەر يەنى يۇلتۇزلار بىلەن بېزەلگەن، كۆڭۈل جېنى، كۆز يېشى يار قېشىدا قالغان، مەندىن نېمە ئىزلەيسەن، بۇ قايغۇ بىلەن ئاۋات دۇنيادا ئى بار سەنلا مالال ئەمەس. چۈنكى ئاجىز جانلار كوچاڭ گۈللۈكىدە سايراپ تۇرىدىكەن، دەيدۇ.

16-غەزەل 12 بەيىتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شائىر بۇ غەزەلنى ئوقۇغۇچىلار ئوقۇغاندا ھېس قىلىدىغان لىرىكىلىق مىسرالار بىلەن تۇزۇپ چىققاندىن كېيىن 12-بەيىتىدە:

بەرمەسە گەر، مىر ئەلىشىر ۋە پۇزۇلى تىرىلىپ،
بۇ غەزەلگە كىم بىرۇر مەشۇرى ئالەمدە جاۋاب،

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

مېنىڭ بۇ غەزىلىمگە مىر ئەلىشىر بىلەن پۇزۇلى تىرىلىپ كېلىپ جاۋاب بەرمىسە، ئالەمدە باشقا كىشى جاۋاب بېرەلمەيدۇ، دەپ شائىرانە ماختىنىدۇ.

17-غەزەل بەشلا بەيىتتىن تەركىب تاپقان بولۇپ، بۇنىڭدىكى لىرىكىلىق لاتاپەتلەر تولىمۇ گۈزەل، بۇ غەزەلنىڭ 1-بەيىتىدە:

تەلپۈنەر جان تۈتىسى لەئلى شەكەر بارىڭ كۆرۈپ،
مەۋج ئۇرار كۆزگۈدا ھەيرەت ئەكس رۇخسارىڭ كۆرۈپ.

جان تۈتىسى شېكەر ياغدۇرغان لەئلىدەك لېۋىڭنى كۆرۈپ ئۇنىڭغا تولغىنىدۇ، سېنىڭ چىرايىڭنىڭ ئەكسىنى كۆرۈپ ئەينەكتە ھەيرەت مەۋج ئۇرىدۇ، دېگەن بولسا، 2-بەيىتتە:

رەڭگىبارى ھۆسىن بىرلەدۇر سىرىشتە[1] پەيكىرىڭ[2]
گۈل خىجالەت پەردىسىدە رەڭگى رۇخسارىڭ كۆرۈپ.

سېنىڭ سۈرىتىڭ ھۆسىن رەڭلىرى بىلەن ئارىلاشقان، شۇڭا سېنىڭ چىرايىڭنىڭ رېڭىنى كۆرۈپ، گۈل خىجىللىق پەردىسىگە ئورالغاندۇر دەيدۇ. نېمىدېگەن گۈزەل سۈرەتلەش-ھە! جان تۈتىسى لەئلىدەك قىزىل شېكەر ياغدۇرىدىغان لېۋىنى كۆرۈپ ئۇنىڭغا تەلپۈنىدىكەن، ئەينەك يۈزىدە ئۇنىڭ يۈزىنىڭ ئەكسىنى كۆرۈپ ھەيرانلىقىدا دولقۇنلىنىدىكەن. ھۆسىنىڭ زەڭگىبارى يەنى قارا ساچلىرى بىلەن قامىتى ئارىلاش بولغانلىقتىن، ئۇنىڭ رەڭگى رويىنى كۆرۈپ گۈل خىجىللىق تارتىدىكەن!

19-غەزەل يەتتە بەيىتتىن تەركىب تاپقان

---

① سىرىشتە (پ)—ئارىلاش
② پەيدەر (پ)— سۈرەت

بار ئۆزۈڭدىن ئىستەر ئەرسەڭ ئۆزىگە بىر بارلىق،
كۇن بىلەن بىر بولدى شەبنەم ئۆزى نا پەيدا بولۇپ.

ئۆزۈڭگە بارلىق ئىزلىسەڭ ئۆز كۇنڭدىن كەچ!
قارىمامسەن! شەبنەم ئۆزلۈكىدىن كېمىيىپ يوقلىپ، كۇن بىلەن بىر بولۇپ كەتتى.

شائىر بۇ بەيىتتا ئىشقنى شۇنداق تەرىپلەيدۇكى، گويا ئىشق قۇياش، ئاشىق شەبنەم، قۇياش كۆتۈرۈلگەندە شەبنەم كۆتۈرۈلۇپ قۇياش بىلەن بىر بولۇپ كەتكەندەك ئۆزلۈكىدىن كۆچۈشۈڭ لازىم، دەيدۇ.

20-غەزەل بەش بەيىتتىن تەركىب تاپقان.

ئىستەسە ھەر كىم پەر، مەشھۇرى دۇانىن ئوقۇر،
نەشئەدە ھەر مىسىر ئىدۇر بىر سوراھى شاراب.

شائىر مەشھۇرى بۇ بەيىتتا ئۆز دۇانىنى كىشىگە شاد-خۇراملىق ئاتا قىلىدىغان شارابقا ئوخشىتىپ، "ھەر كىشى خۇشلۇق ئىزدىسە مەشھۇرىنىڭ دۇانىنى ئوقۇسۇن، چۇنكى نەشئە، يەنى خۇشلۇق بىر ھالەت بەغىشلاشتا ھەربىر مىسراسى بىر قەدەھ ۋە ھەربىر غەزىلى بىر شارابتۇر" دەپ يازىدۇ. دېمىسىمۇ مەشھۇرى دۇانىنى ئوقۇغان ھەرقانداق بىر كۆڭۈل خۇش بولماي قالمايدۇ.

23-غەزەل ئالتە بەيىت بولۇپ، ئۇنىڭ 1-بەيىتىدە:

مەئرىپەت قىلماق ئۇمىد ئىجابى دۇنيادىن ئەبەس[1]
روشنالىق كۆزىنى كۆز توتماق ئەئماندىن ئەبەس.

---

[1] ئەبەس (ئە) — بىھۇدە، بىكار

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

دەپ يېزىپ، دۇنياغىلا بېرىلىپ كەتكەنلەرنى تەنقىد قىلىمى ئاستىغا ئالىدۇ ۋە ئۇنداقلارنى كورغا ئوخشىتىپ، كوردىن يورۇقلۇقنى كۆتكىلى بولمىغاندەك، دۇنياغا بېرىلىپ كەتكەنلەردىن مەرپىەتنى كۆزلەش بەھۇدەدۇر، دەپ كۆرسىتىدۇ. شائىر 27-غەزىلىدە گەۋدىلىك ھالدا شېئىرىيەتنى تونۇمايدىغان، شېئىرغا يات كۆز بىلەن قارايدىغانلار ئۈستىدىن شىكايەت قىلىپ: "تاتلىق سۆزلىسەممۇ ئاچچىق دەيدۇ، يامان سۆزلەيدىغانلار ھەقىقەتەن تاتلىقنى ئاچچىق دەيدىغان بولىدۇ"، "ھەر نەرسە ئۆزىدە بارنى ئاشكارا قىلىدۇ"، "يامان ياخشىنى كۆرەلمەيدۇ" دەپ، كىشى ئارقىسىدىن ئورۇنسىز غەيۋەت-شىكايەت قىلغۇچىلارنى قاتتىق سۆكىدۇ.

30-غەزەل 12 بەيىت. شائىر پۈتۈن ئىلھامىنى ئىشقا سېلىپ يەكەننى ناھايىتى گۈزەل سۈرەتلەپ ماختاپ، شۇ كۈنلەردە قەشقەرنىڭ يەكەننى كۆرۈپ ھەيرەتتە قالغانلىقىنى قىسقا، ئەمما مەنىلىك مەدھىيە ئارقىلىق ئىزاھلايدۇ ۋە ئۆزىنى خۇش سايرايدىغان بۇلبۇلغا، يەكەننى گۈلىستانغا ئوخشىتىدۇ. بۇنىڭدىن شائىر يۇرتىنىڭ يەكەنلىكى، ئۇنىڭ يەكەندە ياشىغانلىقى بىلىنىدۇ. مۇشۇ غەزەلنىڭ 12-بەيىتىدە شائىر "خوشناۋا مەشھۇرى بۇلبۇلدۇر، گۈلىستان يەكەندۇر" دەپ، ئۆزىنىڭ يەكەن گۈلىستانىنىڭ بۇلبۇلى ئىكەنلىكىنى جاكارلايدۇ. شائىر يەتتە بەيىتتىن تەركىب تاپقان 31-غەزىلى ئارقىلىق لۇتفى ۋە مەۋلىۋىنى ئۆزىگە ئۇستاز دەپ تونۇيدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ، "مەشھۇرى ناۋا تاپقۇسى سۆزدە چۇ نەۋائى، گەر لۇتفى بىلەن مەۋلىۋى بەرسە خەتنى ئىرساد" دەيدۇ. يەنى ئەگەر لۇتفى بىلەن جامى ئىرشاد

خېتى (پىرلەرنىڭ شاگىرتلىرىغا بېرىدىغان شاھادەتنامىسى) بەرسە ئۇ سۆزدە نەۋائىدەك ئۆسەلەيدۇ دەپ ئۆز قابىلىيىتىنى تونۇتىدۇ.

شائىر 34-، 36-غەزەللىرىدە ئۆزى ياشىغان دەۋردىكى پىتنە-پاساتقا تولغان يەكەننىڭ ئىجتىمائىي مۇھىتى ۋە پەلەك ئۇستىدىن زارلىنىپ، ئەسىرنىڭ تەنقىدچانلىق روھىنى ئۇرغۇتىدۇ. ئۇ:

زامان پۇرشۇرش، ئاپئاق پۇرپىتنە، جاھان ھاسىدە
خالايىق كۆزلىرىدىن غەيىبدەك مەشھۇرى پىنھاندۇر.

دېگەن بەيىتىدە بۇ پىتنە-پاساتقا ئۆزىنىڭ ئارىلاشماي يۇرگەنلىكىنى كۆرسەتكەن بولسا؛

بېرىپ جامى مەي گۈلگۈن ھەممە ئائەھلىگە گەردۇن،
لەبالەپ جاممەي يەڭلىغ كۆزۈمنى ئىشكىبار ئەيلەر.

دېگەن بەيىتىدە پەلەك ئائەھلىلەرگە گۈلرەڭلىك شاراب قەدەھلىرىنى بېرىپ كۆزۈمنى لەبالەپ تولغان مەي جاملىرىدەك ياش بىلەن تولدۇرماقتا دەپ خىتاب قىلىدۇ.

ئىبراھىم مەشھۇرى 39-غەزىلىدە كەش-مەسە كىيىپ، ساقىلىنى تاراپ، خەلقنى ئالدايدىغان شەيخلەرنى مەسخىرە قىلىش بىلەن ئاۋام خەلقنىڭ ئۇلارنىڭ گۈمبەزدەك سەللىلىرىگە ئالدىنىدىغانلىقىدىن ئىبارەت ئەخمەقلىككە نارازلىق بىلدۈرىدۇ. دېمەك، شائىر ئۆز زامانىسىغا تەنقىد نەزىرى بىلەن قاراشقا ئۇلگۈرۈپ، گۈمبەزدەك سەللىلەرنى يۆگەپ خەلقنى ئالدايدىغانلارغا تىكىلىدۇ. شائىرنىڭ سوپىلارغا ۋە ئۇلارنىڭ سەللىسىگە بەرگەن باھاسى ئۇنىڭ دۇنيا قارىشىغا بەلگىلىك دەرىجىدە ۋەكىللىك قىلالايدۇ.

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

"گۈل ئۈستىگە گاھى مۆلدۈر، گاھى شەبنەم چۈشكەندەك، ئادەم بېشىغمۇ بەزىدە غەم، بەزىدە خۇشلۇق كېلىدۇ." بۇ، شائىرنىڭ 44-غەزىلىدىكى بىر ئۆزگىچە پىكىر. ھايات ئالمىدە كىشىلەرنىڭ سەۋرلىك بولۇشى ئۈچۈن، شائىرنىڭ بۇ پىكرى تولىمۇ قىممەتلىكتۇر.

بىز شائىرنىڭ 46-غەزىلىدە مۇنداق مەنادىكى مىسرالارنى ئۇچرىتىمىز:

"كەپتەردىن نامە ئەۋەتىشكە ھاجىتىم يوق، چۈنكى مېنىڭ ساڭا بولغان مۇھەببىتىمنىڭ ئۆزى ئەلچى"، "پەرى يۈزلۈك گۈزەللەر زىننىتى گۈلرەڭ كىيىم، مەنەسى چوكانلارنىڭ زىننىتى رەڭدىن ئىبارەتتۇر"، "ئەگەر سەن ئىلاھى ۋە ئىزلەر ئىشتىشنى خالىساڭ، مەشھۇرىنىڭ نەزمىنى ئاڭلا، ئۇنىڭ ھەربىر داڭدار سادالىرىدىن ۋەھەدەت گۈلنىڭ ساداسى چىقىدۇ"، شېئىرنىڭ گۈزەللىكىگە گۈزەل رەڭدار ئىبارە كېرەك، دەپ كۆرسىتىدۇ. ئۇ شائىرلارغا:

مەشھۇرى شۇنداق شائىركى، ئۇ ھېچقاچان دۇنيا بىلەن ماختانمايدۇ. ئۇ دۇنيا ۋە ئابرويغا ئەرزىمەس نەزەر بىلەن قارايدۇ، دەپ خىتاب قىلىپ، بۇ پىكرىنى 50-غەزىلىنىڭ 1-بەيىتىدە ئالغا سۈرۈپ، ئالاھىدە بەدىئىي ماھارەت بىلەن ئىپادىلەيدۇ. يەنى ھەممە دۇنيالىقتىن تاق بولۇشنى بىر مەملىكەتكە، ئۆزىنى شۇ مەملىكەتنىڭ شاھىغا، سايىسىنى لەشكىرىگە ئوخشىتىدۇ. دېمەك، ئۇ شۇنداق پادىشاھ ئىكەنكى، سايىسىدىن باشقا لەشكىرى يوقكەن، يەنى دۇنيالىقتىن ھېچ نەرسىسى مەۋجۇت ئەمەسكەن، ئۇ بۇنىڭ بىلەن پەخىرلىنىدىكەن.

3-بەيىتتە: دۇنياغا مەغرۇر بولمايدىغانلىقىنى ئىپادىلەپ، بۇنىڭغا سۆلايمان پەيغەمبەر تەختىدىن ئوخشىتىش ياسايدۇ.

شائىر 53-غەزىلىنىڭ 5-بەيىتىدە: "يىگىت بولسا ئويلاپ سۆزلە، مەنسىز بىر ئېغىز سۆز بىلەن كىشى رەسۋا بولۇپ كېتىدۇ" دەپ كۆرسەتسە، 6-7-بەيىتلىرىدە: "ئالىملاردىن ھەر كۇنى بىر نۇقتا بۇلسىمۇ ئۆگەن. چۇنكى، يامغۇر تامچىلىرىدىن دەريا ھاسىل بولىدۇ"، "ھەربىر تەچان بول، قارىمامسەن، سۇ بىر يەردە تۇرۇۋەرسە سېسىپ قالىدۇ"، دەيدۇ. 55-غەزەلدە شائىر دۇنيانىڭ غەم-غۇسسە بىلەن تولغانلىقىنى كۆرسىتىش بىلەن ئەمەل تۇتقان كىشىنىڭ بويى ئېغىر يۇكتىن ئېگىلىپ قالىدۇ دەپ كېلىپ، بۇ مەنانى مۇنداق بىر نازۇك ئوخشىتىش بىلەن ئىپادە قىلىدۇ:

"باش بولۇپ يۇز ھۆسنىگە قاشتا قاچان غەم يوقتۇر"، يەنى قاشنىڭ ئەگرى بولۇشى ئۇنىڭ باشلىقتەك يۇقىرىدا تۇرغانلىقىدۇر.

يەنە بۇ غەزەلدە كۆكۇل سىرىنى ئېيتمىدىغان ئۇلپەتنىڭ يوقلۇقىدىن زارلىنىپ، ئۇلپەتتىن ئايرىلماسلىققا، ئۇلپەت ئالىمدەك ياخشى ئالەمنىڭ يوقلۇقىغا دائىر مىسرالارنى بېغىشلاپ ئۆتىدۇ. ئاخىرىدا تەمە قىلماسلىقنى تەۋسىيە قىلىدۇ.

مەشھۇرى پەقەت باشقىلار كۆرسۇن دەپلا ئىبادەت قىلىدىغان زاھىرلارنى ئەيىبلەشتەك ئىلغار مەزمۇننى 56-غەزىلىگە مۇجەسسەملەشتۇرىدۇ. ئۇ: "كۆرسۇن دەپ ئىبادەت قىلىش تەرىقەت يولىدا مۇناپىقلىق، ئۆزىنى كۆرسىتىدىغان زاھىرلارنى ئۆلتۇرگۇم كېلىدۇ" دەيدۇ. شائىر ھەربىر ئىشتا ساداقەت

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

كېرەك، ساختىپەزلىك ئەڭ ياماق ئىش دېگەن ئىدىيىنى گۈزەل ئىبارىلەر بىلەن ئالغا سۈرىدۇ. يەنە ئۇ بۇ غەزىلىدە: شۇم يۇز رەقىبلەرنى كۆرگىنچە ئۆلگەن ياخشى، دەيدۇ.

مەشھۇرى 57-غەزىلىنىڭ 1-، 2-بەيىتلىرىدە دۇنياغا بەك بېرىلىپ كەتمەسلىك ۋە ئۇنىڭغا بېرىلىشكە نىيەت قىلماسلىق ئىدىيىسىنى ئالغا سۈرۈپ، "دۇنيانى تېپىپ تاشلىغان كىشى يىگىت، دۇنياغا قاتتىق كۆڭۈل بېرىش دېۋانىلىق، شاھىنىڭ شاھلىقىمۇ كېتىدۇ، ئوردىسى ئاخىرى يىقىلىدۇ" دەپ ئاگاھلاندۇرىدۇ.

شائىر 58-غەزىلىدە ئۆزىنى لۇتفى بىلەن تەڭ، ھەتتا يۇقىرى ئورۇنغا قويۇپ: "ھەر سۆزۈمدە سىپايە ئولتۇرسام كەم ئەمەس لۇتفىدىن، يېڭى ئاي چەرخ ئۆزرە بىر مىسرائى دېۋانىم ئىزۇر" دەپ كىلىپ، دېۋانىڭ ھەربىر مىسراسى ئاسماندىكى يېڭى ئايغا ئوخشايدۇ، دەپ كۆرسىتىدۇ. مەشھۇرىنىڭ دېۋانىنى ئوقۇغان ۋە شېئىرىيەت تۇيغۇسىغا ئىگە بولغان ھەربىر كىشى بۇ شائىرنى شۇنداق دەۋا قىلىشقا ھەقلىق دەپ، بىلىدۇ.

شائىر مەشھۇرى 61-غەزىلىدە ئورۇنلۇق ئىشلىتىلگەن چۈچۈك سۆزنىڭ قۇدرىتىگە ناھايىتى يۇقىرى باھا بېرىش بىلەن يوغان قۇرۇق سەللە ئوراپ ئالغان نادانلارنى قاتتىق ھەجۋي قىلىپ:

نازلان گۈپتارىدىن پەخىر ئەتمىگىل دەستارىدىن،
كۆز چۇڭىن باشىدا كىم ئۆزىدىن ئۇلۇغ دەستارىدۇر.

دەيدۇ. بۇنىڭ مەنىسى: سۆزلىسەڭ ئىشىڭ بىلەن نازلان، سەللە بىلەن ماختانما، سەللەڭ بىلەن قانداق ماختىنىشقا بولىدۇ.

چۈنكى، چىۋىننىڭمۇ بېشىدا يوغان سەللىسى بارغۇ...

مەشھۇرى 65-غەزىلىدە دۇنياغا كۆپ بېرىلىپ كەتمەسلىكنى ۋە ئۆزىنىڭ پېقىرلىقىنى بىر گۈلشەن بىلىدىغانلىقىنى ئىپادىلەپ مۇنداق دەيدۇ:

ئامان ئىستەر ئىسەڭ بول سەرۋىدەك ئازادە بارىڭدىن،
كى نەخلى باراۋەر[1] ھەر رەھگۈزەر[2] نىڭ سىڭگا سارىدۇر.

ئامانلىق خالىساڭ سەۋرى دەرىخىدەك ھېچ نەرسىگە ئىگە بولما، شۇ چاغدىلا سەن ئامانلىق تاپالايسەن، كۆرمەمسەن، مېۋىلىك دەرەخلەرگە ھەر ئۆتكۈچى تاش ئاتىدۇ، ھەقىقەتەنمۇ مېۋىسىز دەرەخلەرگە ھېچكىم تاش ئاتمايدۇ.

شائىر پېقىرلىقنى ئۆزىنىڭ گۈلشەنى دەپ تونۇيدىغانلىقىنى ئېيتىپ كېلىپ: "نىستان (قومۇشلۇق) شېئىرلىرىنىڭ روھ ئەفزا مورغىزارىدۇر" دەيدۇ. شائىر بۇ مىسراسىدا شېئىرىيەتتىكى "ئېتىنى ئاتىماي ئوخشىتىش" سەنئىتىنى ئىشلەتكەن. شائىر مەشھۇرى 69-غەزىلىدە جەڭ مەيدانىنى ماختاپ، جەڭچىلەرنى قەھرىمانلىققا ئۈندەيدۇ. قولىدا يالتىراپ تۇرىدىغان پالتا تۇتۇپ دۈشمەن بىلەن ئېلىشىش يىگىتلەرگە نېمىدىگەن ياخشى زىننەت. ئەر بولساڭ ئۆيۈڭدىن چىقىپ مەيداندا ئات ئوينات، ھۈنەر كۆرسەت، دەيدۇ.

شائىر 73-غەزىلىدە: "قېشىمنىڭ بىر تال مويىمۇ بايلارغا ئىگىلمەيدۇ. ئۆزۈم گاداي بولساممۇ ھىممىتىم شاھانەدۇر" دەپ،

---

① نەخلى باراۋەر (پ) — مېۋىلىك خورما دەرىخى

② رەھگۈزەر (پ) — يولدىن ئۆتكۈچى

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

ئۆزىنىڭ دۇنياغا كۆڭۈل بەرمەيدىغانلىقىنى ئۆزىگە بەخت سانىغان بولسا، 78-غەزىلىدە: زاھىدلارنى پەرسۇدە، يەنى "كونىرغان زاھىدلار" دەپ، ئۇلارنى قۇرۇپ قالغان ياغاچقا ئوخشىتىپ "قۇرۇق ياپراق، يامغۇر سۈيىدىن كۆكلىمىگەندەك قۇرۇق زاھىدقا ئىشق سۆزى نەپ قىلمايدۇ"، دەيدۇ.

شائىرنىڭ نۇرغۇن ئوتلۇق مىسرالىرىدا ئۆزى ياشىغان زاماندىن نارازىلىقى، كىشىلەر ھەرىكىتىنىڭ رىيا ۋە ساختىپەزلىك بىلەن تولغانلىقىدىن زارلىنىش ئەكس ئېتىپ تۇرىدۇ. مەسىلەن: 85-غەزەل 3-بەيىتتا: "پەجمۇدە بولغانلارنىڭ كۆڭلى سوغۇق نەپسىلىك ۋە ئىزلەر سۆزىدىن ئىسسىمايدۇ، نەپسىتە تەسىر بولمىسا پۈۋلىگەن بىلەن ئوت يانمايدۇ" دېگەن بولسا، 4-بەيىتتا: "ئى ئۆزىنى كۆرىدىغان ئىبادەت قىلغۇچى ئۆزىگە تەمەننا قويۇشنىڭ رەختلىرىنى تاشلا، ھەقىقەت بازىرىدا ئاجىزلىق رەختىدىن باشقىغا خېرىدارى يوق" دەپ خىتاب قىلىدۇ. 89-غەزەل 4-بەيىتتا شائىر بىر-بىرىنى قەدىرلەشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ئىپادىلەپ: "ئى دوستلار، يېڭىچەكلىكلەرنى بىلىش قەدىردانلىقنىڭ بەلگىسى، ئەگەر نۆكتەدان بولاي دېسەڭ قەدىردان بول" دېسە، 5-بەيىتتا نادانلىقنىڭ زۇلمەتتىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى ئۇقتۇرۇپ، "نادان زۇلمەتتە ئولتۇرىدۇ، يورۇقلۇق ئىزلىگەنلەر ئۆگىنىشى كېرەك، ئىنساننىڭ مۇنەۋۋەر بولۇشى ئۆگىنىش بىلەن"، دەپ كۆرسىتىدۇ.

114-غەزەلدە بىز شائىرنىڭ مۇنداق بەدىئىي ماھارەتلىك مىسرالىرىنى ئۇچرىتىمىز:

"گۈگۈن ئاھىم پەنجىئى خۇرشىدغە باغلار خېنە،

كىم نىگاھىم ئىزلىرىدىن جاندا تەسەۋۋۇر ئەتمىشەم.
[مەن ياريمنىڭ ئىزلىرىنى جېنىم ئىچىدە ئويلىغىنىمدا، گۈلرەڭ ئاھىم قۇياش پەنجىسىگە خېنە ياقىدۇ]. بۇ بېيىتتە شائىر ئاھىنى گۈلرەڭ بىلەن سۈپەتلەپ قۇياشقا پەنجە ياسايدۇ ۋە بۇ پەنجىلەرگە گۈلرەڭ قىزىل ئاھىدىن خېنە ياقىدۇ.

يەنە شۇ غەزەل 6-بېيىتتا: مەككار زاھىدلارنى شۇ قەدەر ئەيىبلەيدۇكى، ئۇلارنىڭ رايىغا قارشى ھالدا مەسچىتلەرنى بۇزۇپ، ئورنىغا بۇتخانا ياسىماقچى بولىدۇ.

شائىرنىڭ شېئىرىي ھاياتىغا قارىغاندا، ئۇ ئۆمرىنى سەرگەردانلىقتا ئۆتكۈزگەن. ئۇ، 120-غەزەل 5-، 6-بېيىتلىرىدە بۇ مەزمۇننى "تەقدىرىم شېئىرىدەك ئاۋارىلىق ئىدى، مەملىكەتلەرنى كېزىپ بىرەر تۇرار جاي تاپالمىدىم، بۇ ۋەتەننىڭ بىر ماكانسىز بۇلبۇلىمەن، 100 مىڭ سايراپمۇ يەشنەش بەرگىگە ئىگە بولالمىدىم"، دەپ ئىپادە قىلىدۇ.

ھەقىقەتنى سۆزلىگۈچى نۇرغۇن شائىرلارغا ئوخشاش، مەشھۇرىمۇ ئۆز زامانىسىدا خورلىنىپ كۆپ جاپا چەككەن. ئۇ كۆپ بېيىتلىرىدا بۇ خىل قىسمەتتىن زارلانغانىدەك، 148-غەزىلىدىمۇ "مېنىڭ قەدرىمنى كىم بىلگەي، مېنى كۆزىگە كىم ئىلدى، غېرىبمەن ئۆز دىيارىمدا، ئەسرىمەن ئۆز ماكانىمدا" دەپ ئۆز دىيارىدا، ئۆز ۋەتىنىدە خارلىنىۋاتقانلىقىدىن بىزار بولۇپ، ئۆز مۇڭىنى تۆكىدۇ.

شائىر 160-غەزىلىدە ئۆزىنىڭ غېرىبۇخارىزار كەچۈرگەن تۇرمۇشىدىن زارلىنىپ كېلىپ، كۆڭلى سۆزۈك دوستىتىن ئايرىلما دەپ نەسىھەت بەرگەندىن كېيىن، "كىم يىراق تۇشكەچ ئىزۇر

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

خۇرشىددىن ئاينىڭ كېمى" دېگەن مىسرا بىلەن بۇ غەزەلنى ئاياغلاشتۇرىدۇ. بۇ مىسرادا قۇياش كۆڭلى سۈزۈك دوستتىن، ئاي ئۆزۈڭدىن ماجازلىق كىنايە بولۇپ، قۇياشتىن يىراقلاشقان ئاينىڭ كېمىيىپ كېتىشى ھالەت دەللىدۇر. مانا بۇ سەنئەت ئەدىبلەر ماھارىتى ئىچىدىكى ئەڭ نازۇك بىر ماھارەتتۇر.

دېمەك، شائىر مەشھۇرى ئۆزىنىڭ «دىۋان مەشھۇرى» نامىلىق بۇ مەشھۇر شېئىرىي ئەسىرىدە ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ ئاروز ۋەزىن شەكىللىدىكى ھەرخىل بەھرىللىرىدىن ئۇنۇملۇك پايدىلىنىپ، ئىجتىمائىيلىققا ئىگە بولغان ئۆتكۈر پىكىرلىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ، ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدە ئۆزىگە خاس بىر ھالقا ھاسىل قىلغان. بولۇپمۇ ئۇ تەنقىدچانلىق روھىنى ئۇرغۇتۇپ، ئۆزى ياشىغان دەۋر ۋە شۇ مەزگىللەردە ھۆكۈمرانلىق قىلغان ئادالەتسىز ئەمەلدارلار ئۈستىدىن زارلىنىپ، كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ ساداچىسى سۈپىتىدە ھەقىقەت سۆيەر مېھنەتكەشلەر بىلەن تەقدىرداش بولغان. شائىر ئاجايىپ گۈزەل مىسرالار ئارقىلىق ھەقىقىي ئەركىن مۇھەببەتنى كۆيلەپ، ئۇنىڭغا ئېرىشىشتىن ئىبارەت ئارزۇ-ئىستەكنى ئىپادە قىلىدۇ. ئەپسۇسكى، شائىرنىڭ ئەركىن مۇھەببەتكە ئېرىشىش تىلىكى "كاج پەلەك"نىڭ توسقۇنلىقىغا ئۇچرايدۇ. شائىر بۇ خىل پۈتلىكاشاڭلار ئارقىسىدا ئەركىن مۇھەببەت ئارزۇسىنىڭ ئىشقا ئاشمايۋاتقانلىقىدىكى سەۋەبنى ئەينى ۋاقىتتىكى ئىجتىمائىي تۈزۈم بىلەن باغلايدۇ. شۇڭلاشقىمۇ ئۇ ئەركىن مۇھەببەتنى نابۇت قىلغۇچى فېئودال بايلار، مۇتەئەسسىپ دىنىي روھانىلار ۋە سوپىلارنى قاتتىق سۆكىدۇ. بۇ يالغۇز شائىرنىڭ خەلقچىل روھىنىڭ روشەن

بەلگىسى بولۇپلا قالماي، بەلكى كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ ئەركىن مۇھەببەت ئارزۇسىنىڭمۇ كۈچلۈك گەۋدىلىنىشىدۇر. شائىرنىڭ بۇ خىل خەلقچىللىق روھى ئەسەرنىڭ ئىدىيىۋى مەزمۇنىنى تېخىمۇ يۈكسەكلىككە كۆتۈرۈدۇ.

شائىر 34-، 36-غەزەللىرىدە ئۆزى ياشىغان دەۋرنىڭ پىتنە پاساتقا تولغانلىقى، نائەھلىلەر كۈلۈپ ياشناپ، ۋىجدانلىق، ئاق كۆڭۈل كىشىلەرنىڭ ئازاب ئىچىدە ياشاۋاتقانلىقىدىن شىكايەت قىلىدۇ:

زەمان پۈر شورىشۇ ئافاق پۈر فىتنە، جەھان ھاسىد،
خەلايىق كۆزلەردىن غەيبدەك مەشھۇرى پىنھاندۇر.

[زامان غەۋغا-توپىلاڭغا تولغان، ئۇفۇق پىتنە-پاساتقا، جاھان ھەسەتكە تولغان؛ مەشھۇرى خالايىق كۆزلىرىدىن غايىب بولۇپ پىنھان ياشىماقتا].

بۇ بەيىتتا شائىر ئۆزى ياشىغان دەۋرنىڭ سىياسىي-ئىجتىمائىي قىياپىتىنى ئىخچام ئوبرازلىق ھالدا ئەكس ئەتتۈرۈپ بەرگەن. ئۇ يەنە:

بېرىپ جامى مەي گۈلگۈن ھەمە نائەھلىگە گەردۇن،
لەبا لەب جامى مەي يەڭلىغ كۆزۈمنى ئەشكبار ئەيلەر.

[پەلەك نائەھلىلەرگە گۈل رەڭلىك شاراب قەدەھلىرىنى سۇنۇپ، كۆزۈمنى لىقمۇلىق تولغان مەي جاملىرىدەك ياش بىلەن تولدۇرماقتا].

بۇ ئەينى دەۋر فېئودالىزم شارائىتىدا ياخشى كىشىلەرنىڭ ئازاب ئوقۇبەتكە، يامان كىشىلەرنىڭ ئېتىبارغا ئىگە بولۇۋاتقانلىقىدەك ناھەقچىلىككە قارىتىلغان شائىرنىڭ ئۆتكۈر

ئەۋلاد گۈرۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

نارازىلىقىدۇر.

بىز 11-غەزەلدىكى مۇنۇ مىسرالارنى كۆرۈپ باقايلى:

ۋەھكى شەيخى خانقاھ ۋەئىزىن ئىشىتكۈم كەلمەيۇر،
يوقتۇرۇر سۆزدە ئەسەر، ئۇزدە سىرايەت بولماسا.
ئادەمىي بىرلە نېدىن ئەرمەس بەرابەر ۋەھشى تەيىر،
ئەقلىدىن گەر ئادەمىيلەردە شەرافەت بولماسا.

[خانقاھدىكى سوپى-شەيخلەرنىڭ ۋەز-نەسىھەتلىرىنى ئاڭلىغۇم يوق. چۈنكى ئۇلارنىڭ ئۆزىدە ئىشق تەسىرى بولمىغاچقا، سۆزلىرىدىمۇ لەززەت يوق. ئەگەر ئادەملەردە ئەقىل ئىدراكتىن شاراپەت بولمىسا، ئۇنىڭ قۇشلاردىن نېمە پەرقى بولسۇن؟]

بۇ مىسرالار بىر كۈن كەچكىچە قۇرۇق سۆز سېتىپ جان باقىدىغان، سۆزى باشقا، دىلى باشقا، ئۆزىنىڭ ئەقىل-ئىدراكىنى ئىشلىتىشنى خالىمايدىغان كىشىلەرگە بېرىلگەن تەنبىھ.

شائىر يەنە 61-غەزىلىدە بېشىغا يوغان سەللە ئورۇۋېلىپ، يامان ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى قىلىدىغان، قولىدىن ئىش كەلمەس كىشىلەرنى چۈشەنگا ئوخشىتىپ مۇنداق ھەجۋىي قىلىدۇ:

نازلان گۈفتارىدىن فەخر ئەتمەگىل دەستارىدىن،
كۆر، چۈن باشىدا كىم ئۆزىدىن ئۇلۇغ دەستارىدۇر.

شائىر 73-غەزىلىدە: "قېشىمنىڭ بىر تال مويىمۇ بايلارغا ئېگىلمەيدۇ، ئۆزۈم گادايى بولسامۇ ھېممىتىم شاھانىدۇر" دېگەن سۆزى ئارقىلىق ئېكسپىلاتاتور سىنىپلارغا بولغان كۈچلۈك غەزەپ-نەپرىتىنى ئىپادىلىسە، 78-غەزىلىدە قەلبىدە ئىشقى-مۇھەببەت، جاسارەت بولمىغان زاھىدلارنى قۇرۇپ قالغان ياغاچقا ئوخشىتىپ: "قۇرۇق ياپراق يامغۇر سۈيىدىن

گۈللىمىگەندەك، قۇرۇق زاھىدقا ئىشىق سۆزى تەسىر قىلمايدۇ" دەيدۇ.

شائىرنىڭ نۇرغۇن مىسرالىرىدا ئۆزى ياشىغان زامانغا بولغان نارازىلىق، كىشىلەر ھەرىكىتىنىڭ رىيا ۋە ساختىپەزلىك بىلەن تولغانلىقىدىن زارلىنىش ئەكس ئېتىپ تۇرىدۇ.

بىز مەشھۇرى شېئىرلىرىنى ئوقۇغىنىمىزدا ئۇنىڭ ھەقىقىي ۋەتەنپەرۋەر، ئادالەتپەرۋەر ۋە مەرىپەتپەرۋەر شائىر ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىمىز.

بىز ئۇنىڭ ئۆزى تۇغۇلۇپ ئۆسكەن سۆيۈملۈك دىيارى يەكەنگە بېغىشلاپ يازغان 30-غەزىلىنى ئوقۇغىنىمىزدا، ئۇنىڭ قەلبىدە بۇ قەدىمىي دىيارغا بولغان مۇھەببەتنىڭ قانچىلىك چوڭقۇرلۇقىنى كۆرەلەيمىز. "خۇش نەۋا مەشھۇرى بۇلبۇلدۇر، گۈلىستان يارىكەند" مىسراسى ئۇنىڭ ئۆز يۇرتىغا بولغان مۇھەببەت ئوتىنىڭ كۈچلۈك يالقۇنىدۇر. لېكىن شائىر ياشىغان دەۋر قاراڭغۇ زۇلمەتلىك، ئۇ سۆيگەن ئەمگەكچى خەلق خارۇزار ئىدى. بۇ ھال شائىرنىڭ قەلبىنى ئۆرتەيتتى. شۇڭا ئۇ 120-غەزىلىدە ئېيتقاندەك "تەقدىرىم شېئىردەك ئاۋارىلىق ئىدى، مەملىكەتلەرنى كېزىپ، بىرەر تىنچلىق جاي تاپالمىدىم؛ بۇ ۋەتەننىڭ بىر ماكانسىز بۇلبۇلىمەن، يۇز مىڭ سايراپمۇ ياشناش پۇرسىتىگە ئىگە بولالمىدىم" دەپ زارلانغان. شۇنىڭدەك ئۇ ئۆز زامانىسىدە خورلىنىپ جاپا چەككەن، بەختسىز، قەدىر-قىممەتسىز تۇمەنلىگەن كىشىلەرنىڭ ئاھ-زارىنى مەركەزلىك ھالدا ئەكس ئەتتۈرىدۇ، 148-غەزىلىدە: "مېنىڭ قەدرىمنى كىم بىلگەي، مېنى كۆزگە كىم ئىلغاي؟ غېرىبمەن ئۆز دىيارىمدا، ئەسىرمەن ئۆز ماكانىمدا"

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

دەيدۇ.

شۇ كۈنلەردە شائىر ئۆز ۋەتىنىنى ۋە خەلقىنىڭ كەمبەغەللىك، قالاقلىق، نادانلىق، خۇراپاتلىق ئىسكەنجىسى ئىچىدە ياشاۋاتقانلىقىنى سەزگەندى. ئۇ خەلقنى ھەقىقىي بەخت-سائادەتكە يېتىشتۇرۇشنىڭ يوللىرىدىن بىرى پەن-مەرىپەت دەپ چۈشىنەتتى. شۇڭا 89-غەزىلىدە نادانلىقنىڭ زۇلمەتتىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى ئۇقتۇرۇپ: "نادان زۇلمەتتە ئولتۇرىدۇ. يورۇقلۇق ئىزدىگەنلەر ئۆگىنىشى كېرەك، ئىنسانىنىڭ مۇنەۋۋەر بولۇشى ئۆگىنىش بىلەن" دەپ چاقىرىق قىلغان بولسا، 23-غەزىلىدە:

مەئرىفەت قىلماق ئۈمىد ئەسھابى دۇنيادىن ئەبەس،
رەۋشەنالىق كۆزىنى كۆز تۇتماق ئەئىمادىن ئەبەس.

دەپ، مەرىپەت، ئىلىم-پەن ئىگىلەشنى مال-دۇنيادىن ئۈستۈن قويىدۇ ۋە مال-دۇنياغا بېرىلىپ كەتكەنلەرنى كورغا ئوخشىتىپ، "كوردىن يورۇقلۇق كۈتكىلى بولمىغاندەك، دۇنياغا بېرىلىپ كەتكەنلەردىن مەرىپەتنى كۆزلەش بىھۇدە" دەيدۇ. ئۇنىڭ 53-غەزىلىنىڭ 6-، 7-بەيىتلىرىدا "ئالىملاردىن ھەر كۈنى بىر نۇقتە بولسىمۇ ئۆگەن، چۈنكى يامغۇر تامچىلىرىدىن دەريا ھاسىل بولىدۇ، ھەربىر تال بول، قارىمامسەن، سۇ بىر يەردە تۇرىۋەرسە سېسىپ قالىدۇ" دېگەن ئوبرازلىق پىكىر ئارقىلىق بىر ئىزدا توختاپ قالماي ئۈزلۈكسىز ئۆگىنىشكە، ھەر كۈنى بىر نۇقتىدىن بولسىمۇ ئۆگىنىپ "تامچىلاردىن دەريا ھاسىل قىلىش" قا چاقىرىدۇ.

شائىرنىڭ شېئىرلىرىدا ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە يېڭى

پىكىر ۋە يېڭى مەزمۇن يوشۇرۇنغان.

شائىر 44-غەزىلىدە: "گۈل ئۈستىگە گاھى مۆلدۈر، گاھى شەبنەم چۈشكەندەك ئادەم بېشىغمۇ بەزىدە غەم، بەزىدە خۇشلۇق كېلىدۇ" دېگەن پىكىرنى ئوتتۇرىغا قويسا، 46-غەزىلىدە "كەپتەردىن نامە ئەۋەرتىشكە ھاجىتىم يوق، چۈنكى مېنىڭ ساڭا بولغان مۇھەببىتىمنىڭ ئۆزى ئەلچى" دەيدۇ. 55-غەزىلىدە بولسا، دۇنيانىڭ غەم-غۇسسە بىلەن تولغانلىقىنى كۆرسىتىش بىلەن "ئەمەل تۇتقان كىشىنىڭ بويى-ئېغىر يۇكتىن ئېگىلىپ قالىدۇ" دېگەن مەنىنى مۇنداق بىر نازۇك ئوخشىتىش بىلەن ئىپادە قىلىدۇ:

باش بولۇپ يۈز ھۆسنىگە قاشتا قاچان غەم يۇقتۇرۇر.

ئۇ يەنە 57-غەزىلىدە:

"پۇشىت پا دۇنياغا ھەركىم ئورسا ئول مەردانىدۇر.

باغلىسا ھەركىم كۆڭۈل دۇنياغا ئول دىۋانىدۇر."

دېگەن مىسرالار ئارقىلىق دۇنياغا بەك بېرىلىپ كەتمەسلىك ئىدىيىسىنى ئالغا سۈرۈپ: "دۇنيانى تېپىپ تاشلىيالمغان كىشىلا مەردانىدۇر، دۇنياغا قانتىق كۆڭۈل بېرىش دىۋانىلىق"، "شاھنىڭ شاھلىقىمۇ كېتىدۇ، ئوردىسى ئاخىر يىقىلىدۇ" دەپ ئاگاھلاندۇرىدۇ.

بىز ئاجايىپ چوڭقۇر ھېكمەتكە تولغان مۇنۇ ئىككى مىسرانى كۆرۈپ باقايلى:

ئامان ئىستەر ئېسەڭ بول سەرۋىدەك ئازادە باربىدىن،

كى نەفلى باراۋەر ھەر رەھگۈزەنىڭ سەجگى ساربدۇر.

[ئامانلىقنى خالىساڭ، سەرۋى دەرىخىدەك ھېچ نەرسىگە ئىگە

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

بولما، شۇ چاغدىلا سەن ئامانلىق تاپالايسەن. كۆرمەمسەن، مېۋىلىك خورما دەرىخىگە ھەربىر يولدىن ئۆتكۈچىلەر تاش ئاتىدۇ. مېۋىسىز دەرەخلەرگە ھېچكىم تاش ئاتمايدۇ.]

شائىر بۇ مىسرالار ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ئامان-ئېسەنلىكىنى ئىزدەپ، مېۋىسىز دەرەخ بولۇش كېرەكمۇ ياكى يولدىن ئۆتكۈچىلەرنىڭ تاش كېسەك ئېتىشىدىن قورقماي، مېۋىلىك دەرەخ بولۇش كېرەكمۇ؟ دېگەن ئىككى چوڭ مەسىلىنى بىزنىڭ ئالدىمىزغا قويىدۇ.

شائىرنىڭ «دىۋان مەشھۇرى» ناملىق ئەسىرىدىن بىز شۇنى كۆرەلەيمىزكى، دىۋاندىكى شېئىرلارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى مۇھەببەت لىرىكىسى بولۇپ، ئۇ ئاجايىپ گۈزەل لىرىك مىسرالار ئارقىلىق ھەقىقىي، ئەركىن مۇھەببەتنى كۈيلەپ، ئۇنىڭغا ئېرىشىشتىن ئىبارەت ئارزۇ-ئىستەكنى ئىپادىلەيدۇ، ساداقەت، مېھرى-ۋاپانى ئۇلۇغلايدۇ. ئۇ ئۆز شېئىرلىرىنى رەڭدار ئىبارىلەر بىلەن بېزىگەن، ھەربىر جۈملىنى بەدىئىي گۈزەللىكنى شەكىللەندۈرگۈچى ئېستېتىك ۋاستىلەر ۋە مەجاز بىلەن قۇراشتۇرغان. ھەربىر سۆيەتلەنگۈچىگە ئۇنىڭ سۆيىتىنى يانداش قويغان. مەسىلەن: ئەشەك خۇنى (قانلىق ياش)، گۈلگۈن قەبا (گۈل رەڭ كىيىم) ئاتەشىن ئاھ (ئوتلۇق ئاھ)، سىپەھرى نىلگۈن (نىل رەڭ ئاسمان) ۋە باشقىلار.

شائىر ئۆزىنىڭ لىرىك ھېسسىياتىنى ئاددىي ئىبارىلەر ئارقىلىق ئەمەس بەلكى ئوبرازلىق سۆزلەر بىلەن بېزەشكە ئالاھىدە كۈچ سەرپ قىلغان. كۆرۈپ باقايلى:

كۆرمەيسەن گۈل چېھرىنى نەيلەي گۈلى گۈلزار ئارا،

گەر كىرەر ئېرسەم گۈلىستانغا يۈرەرمەن خار ئارا.
[گۈل چىراي يارنى كۆرمىسەم، گۈلىستاننى نېمە قىلىمەن؟
چۈنكى يارسىز گۈلزارغا كىرسەم، تىكەن ئارىسىدا يۈرگەندەك
بولىمەن]

شائىر 13-غەزىلىدە:

نېچۈك يەتكۈمدۈرۈركىم كناز قەسرىدۈر بىلەند ئانداغ،
نەزارە قۇشلىرى پەرۋاز قىلسا، پەر ساچار ئاندا

يەنى، "يارنىڭ نازلىق قەسرىگە قاناداق يېتىپ بارالايمەنكى، نەزەر قۇشلىرى ئۇچسا، قاناتلىرى توزۇپ كېتىدىغان دەرىجىدە ئېگىز تۇرسا" دېگەن بولسا، قالغان مىسرالىردا: "نىلۇپەرنىڭ ئاسمان-ئۇ سەييارىلەر جىلۇگاھى، ئۇ ئالتۇن تۇغمىلەر (يۇلتۇزلار) بىلەن بېزەلگەن. كۆڭۈل جېنى، كۆز يېشى يار قېشىدا قالغان، مەندىن نېمە ئىزدەيسەن؟ ئەي يار، بۇ قايغۇ بىلەن ئاۋات دۇنيادا سەنلا مالال ئەمەس، چۈنكى، ئاجىز جانلار كوچاك گۈللىكىدە سايراپ تۇرىدىكەن" دەيدۇ.

شائىرنىڭ بەشلا بېيىتتىن تەركىب تاپقان 17-غەزىلىدىكى لىرىكىلىق مىسرالار تېخىمۇ گۈزەل:

تەلپۈنەر جان تۇتسى لەئلى شەكەر بارىڭ كۆرۈپ،
مەۋج ئۇرار كۆزگۈدە ھەيرەت ئەكس رۇخسارىڭ كۆرۈپ.
[جاننىڭ تۇتى قۇشى شېكەر ياغدۇرغان لەئلدەك لېۋىڭنى كۆرۈپ،
ئۇنىڭغا تەلپۈنىدۇ. سېنىڭ چىرايىڭنىڭ ئەكسىنى كۆرۈپ
ئەينەكتە ھەيرەت مەۋج ئۇرىدۇ] دېسە: ئۇنىڭغا ئۇلاپلا:

زەڭگىبارى ھۆسىن بىرلەدۇر سىرشتە پەيكەرىڭ،
گۈل خىجالەت پەردەسىدە رەڭگى رۇخسارىڭ كۆرۈپ.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

[سېنىڭ سۈرىتىڭ ھۆسىن رەڭلىرى بىلەن ئارىلاشقان، شۇڭا سېنىڭ چىرايىڭنىڭ رېڭىنى كۆرۈپ، گۈل خىجىللىق پەردىسىگە ئورالغاندۇر] دەيدۇ.

جان تۇتىسى لەئىلدەك قىزىل شېكەر ياغدۇرىدىغان لېۋىنى كۆرۈپ ئۇنىڭغا تەلپۈنىدىكەن، ئەينەك يۈزىدە ئۇنىڭ يۈزىنىڭ ئەكسىنى كۆرۈپ دولقۇنلىنىدىكەن؛ ھۆسنىنىڭ زەڭگىبارى (قارا چاچلىرى) بىلەن قامىتى ئوخشاش بولغانلىقتىن، ئۇنىڭ رەڭگى-روۋىنى كۆرۈپ، گۈل ئۆز پەردىسى ئىچىدە خىجىللىق تارتىدىكەن!

شائىر شېئىرىيەتنىڭ رەڭدار بېزەكلىرىدىن بولغان ئوخشىتىش، كىنايە، مۇبالىغە، ئىستىئارە، خىتاب قاتارلىق ئىستېلىستىك ۋاستىلەردىن پايدىلىنىشتا، ئۆزىگە خاس يول تۇتقان.

كۆرمەي ئول گۈل سانجىلۇر پەيكان كەبى مىژگان ماڭا،
گۈلشەن ئاتەشخانە، غۇنچە ئاتەشتىن پەيكان ماڭا.

بۇ بەيىتتە شائىر گۈلنى ياردىن كىنايە قىلغان بولسا، ئۇنىڭكىرپىكىنى ئوققا ئوخشىتىدۇ، يارنى كۆرەلمىگەنلىكتىن ئۇنىڭغا گۈلشەن، ئوتخانە، غۇنچە ئوتلۇق ئوق بەشى بولۇپ كۆرۈنىدۇ.

8-غەزەلدىكى:

مەن نەچۈك گۈلباڭنى ئىشقىڭ ئورمايىن مەستانەكىم،
رەز قىزى گۈلگۈنە سۈرتەر يۈزىگە گۈل جامىدا.

دېگەن مىسرالىردا تاڭ قىزى مەيدىن كىنايە بولۇپ يارنىڭ يۈزىگە سۈرتۈلگەن ئەڭلىك گۈل جامىغا ئوخشىتىلىپ، بىزنىڭ

ئالدىمىزدا گۈلدەك قىزارغان بىر جاننىڭ جانلىق سۈرىتى گەۋدىلىنىدۇ.

9-غەزەلنىڭ ئاخىرقى ئىككى بەيتىدە شائىر ئۆز-ئۆزىگە خىتاب قىلىپ:

تاپماغۇڭ مەشھۇرىكىم، رەڭگى ئەسەر ھەڭگامەكىم،
ئەي قۇياش، شەبنەم كەبى مەھۋى لىقا بولدۇم ساڭا.

دېگەن مىسرادا "ۋاقتى كەلگەندە رەڭدىن ئىزمۇ تاپالمايسەن، شەبنەم قۇياشنى كۆرۈش بىلەن يوقىلىپ كەتكەندەك، سەنمۇ يوقىلىپ كېتىسەن" دېسە، بۇ غەزەلنىڭ 4-7-8-بەيتلىرىدە شائىر ئۆزىنىڭ شېئىرىي ماھارىتىنى ئاستىرونومىيىگە ئاغدۇرۇپ، ئۆز-ئىشقىنى يېڭى ئايغا، ئاشقىنى كۈنگە ئوخشىتىدۇ. ھىلال ئاي كۈنىنىڭ گادايى بولۇپ، ئۇنىڭغا ئەگىشىپ تولۇن ئايغا ئايلانغىنىدەك، مەنمۇ سېنىڭ ئىشقىڭ بىلەن كامالەت تاپتىم دەيدۇ. ئاشقىنىڭ ئۆز مەشۇقىنى چۆرگىلەپ كېتەلمىگەنلىكى، ئاينىڭ قۇياشنى ئايلىنىشىدەك تەبىئەت قانۇنىيىتى بىلەن زىچ باغلىنىپ، ئادەم بىلەن تەبىئەت قۇشۇلۇپ، ئاجايىپ بىر يېڭى مەنزىرە ھاسىل بولىدۇ.

گۈلگۈم ئاھىم پەنجەئى خۇرشىدغە باغلار خېنە،
كىم نىگارىم ئىزلارىن جاندا تەسەۋۋۇر ئەتمىشەم.

[يارنىڭ ئىزلىرىنى جېنىم ئىچىدە ئويلىغىنىمدا، گۈل رەڭلىك ئاھىم قۇياش پەنجىسىگە خېنە ياقىدۇ]

شائىر بۇ مىسرالاردا ئۆز ئاھىنى گۈل رەڭگى بىلەن سۈپەتلەپ، قۇياشقا پەنجە ياسايدۇ ۋە بۇ پەنجىلەرگە ئۆزىنىڭ گۈل رەڭلىك ئاھىدىن خېنە ياقىدۇ.

ئەۋلاد گۈرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com

بىز شائىرنىڭ 159-غەزىلىدە ئۆزىنىڭ غەم-قايغۇسىنى بېشىدىكى سان-ساناقسىز چاچقا ئوخشاتقانلىقىنى كۆرگەندىن كېيىن، شېئىرنىڭ "كىم يىراق چۈشكەچ ئېرۇر خۇرشىددىن ئاينىڭ كەمى" دېگەن مىسرا بىلەن ئاياغلاشقانلىقىنى ئۇچرىتىمىز. بۇ مىسرادا قۇياش كۆڭلى سۈزۈك مېھرىبان دوستتىن، ئاي ئۆزىدىن مەجازلىق كىنايە بولۇپ، قۇياشتىن يىراقلاشقان ئاينىڭ كېمىپ كېتىشى ھالەت دەلىلىدۇر. مانا بۇنى شائىرنىڭ ئەڭ نازۇك ماھارىتىنىڭ ئۆرنىكى دېيىشكە بولىدۇ.

بىز شائىرنىڭ 54-غەزىلىدىكى مۇنۇ مىسرالارنى كۆرۈپ باقايلى:

مۇھەببەت ئالەمنىڭ شاھىدۇرمەن، غەم سىپاھىمدۇر،
باشىم ئۆزرە قارا مۇڭلار قارا مەخمەل كۆلاھىمدۇر.
زىبەس سەرگەشتەردۇرمەن مەھۇەشىمنىڭ مېھرى كويىدا،
قۇياش كۆزگۈسىنىڭ رەۋشەنگەرى بىر گىردى ئاھىمدۇر.
كەل ئەي گۈلگۈن سەۋار، ئۆتكىل نەزەردە جىلۇىلەر كۆرگۈز،
فەلەك مەيدانىنىڭ گۈلگۈن سەۋارى بەرقى ئاھىمدۇر.

بۇ مىسلارلارنى شائىرنىڭ تەپەككۇرى بويىچە تەھلىل قىلغاندا، ئۇ مۇھەببەت ئالىمىنىڭ شاھى، غەم ئۇنىڭ لەشكىرى، بېشىدىكى غەم-قايغۇلار ئۇنىڭ قارا مەخمەل كۆلاھى بولۇپ چىقىدۇ. بۇ يەردە مۇھەببەتنى "ئالەم" دەپ مۇبالىغىلەشتۇرگەن بولسا، ئۆزىنى شاھ، غەمنى لەشكەر دەپ مەجازلاشتۇرغان، قايغۇنى قارا كۆلاھقا ئوخشاتقان. 2-بەيىتتا، قۇياشنى ئەينەككە ئوخشىتىپ، قۇياش يۈزىنى ئاھنىڭ توزانلىرى بىلەن كۆمۈپ

تاشلىدى، دەپ مۇبالىغە قىلغان. 3-بېيىتتا ئۆزىنىڭ ئاھىنى پەلەك مەيدانىنىڭ گۈل رەڭ ئېتىغا مىنگەن چاقماققا ئوخشاتقان.

شۇنىمۇ قەيت قىلىپ ئۆتۈش كېرەككى، شائىرنىڭ دىۋانى 14-ئەسىردىن 20-ئەسىرگىچە ئىشلىتىلىپ كەلگەن چاغاتاي تىلىغا مەنسۇپ بولسىمۇ، لېكىن بىرمۇنچە بېيىتلار شۇ دەۋردىكى جانلىق تىلغا يېقىنلاشتۇرۇپ يېزىلغان. ھەتتا بىرمۇنچە بېيىتلار بىزگە ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدەكلا چۈشىنىشلىك تۇيۇلىدۇ.

يۇقىرىدا تەھلىل قىلىپ ئۆتۈلگەن پاكىتلارغا ئاساسەن، شۇنداق خۇلاسىگە كېلىش مۇمكىنكى، شائىر ئىبراھىم مەشھۇرى ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدا ئۆتكەن مەشھۇر پېشۋالار بىلەن بىر قاتاردا تۇرۇشقا ھەقلىق بولغان لىرىك شائىردۇر. ئۇنىڭ شېئىرلىرى ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى دېگىزىغا قوشۇلغان سۇزۇك تامچىلاردىن بولۇشقا مۇناسىپ.

